

ДОЛООН
ХОНОГТО
НЭГЭ УДАА
ГАРАНА

Буряадай Залуушуул

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОН ОРГАНИЗАЦИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ
1991 ОНОН
ОКТАБРИН 1-НЭЭ
БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ
ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото,
августын 18,
1990 он
№ 33 (7143)

Сэл 5 мүнэг.

Хүдэлмөн үр гэдэгнэ

Таанад юүдэхн канал хараха бэш гүт! Бул-тааал тэрэниие хараалта даа. Тинхэдээ манда үргэнеер мэдээж болоһон «Первая кровь» гэжэ фильм хараа еһотойт. Тэрэний Рэмбо тухай серини эхн болоһо. Хараһан байбал, Афганистанаа бусаһан манай ороной үхибүүдэй ямар ороо байдалда ороһонь ойлгожо абаһан байхат, би энэниие зүбшөөнб, манда зорилгонүүд, социальна байгууламттай элдэб янзал! Зэрлэг аяг ааша гаргаһан Рэмбо хайхан сэдхэлтэй манай совет хүнүүдтэ бү нүлөөлһэй гэжэ хүсэхэ байнаб. Мүнөө бидэ дахиад үйдхартэ мурөөр дабшамжа эхилээбди. Энэ удаа солдатуудай амгалан ажабайдалдаа бусаха, физическэ болон психологическа реабилитацин, тэднэй бүлэдэ, өөһэдтэй мате-риальна тухаламжа хүргэхэ талаар асар ар-баад, арбан табан жэлээр гээгдэшообди.

Михайл эрхим солдат байгаа, тангаригтаа ходоодоо үхэн сэхэ ябаа. Тэрэ урагшатай бай-жа, шархатаашьегүй. Гэхэ зуура хадата Афга-нистанай хээрн эрхэ байдалда хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэжэ, бие муутай болошоо. Тэрэниие нивалид болгоод, пенсн үтөө. Зүгөөр тэрэний пенснин хэмжээн гансашье хүнэй ажаһууһын аргагүй. Харин тэрэ гэр бүлтэй ха юм, нүү-лээрн нутагаа бусаад, ажал олоо, хоёр үхи-бүүтэй болоо. Тээд жэл бүхэндэ бэвнэ өхээр муудажэ, больницада ородог. Врачууд тэрэ-нэй хожомоо гүйсэдөөр эдэгэхэ тухай хэлэдэг-гүй, абаа шэмээгүйхэн байдаг. Тэрэндэ хэрэг-тэй эм Баруун Германида үйлдбэрилдэг. Эмие валютаар худалдажа абаха хэрэгтэй. Харин манда валютэ үгм бшүү... Юүдөөл хүрөө бо-лоо даа. Тэрэ бусадһаа муу байдалтай бэшэ. Тэрэниие бүлэнь хайнаар дэмжэдэг, тэрэ зо-хидтон абари зантай, вьетнам-афган синдром-той болоогүй. Бүүгаар буудахала тэрэ хэзээ-дэшье ошохогүй. Юүдэб тээдэ, нэгэдхээр, буудаха арганын, хоёрдохоор, шиндэгдэггүй олон асуудалнуудта таанад эзмэтэйт гэжэ тэрэ ханадаггүй. Харин бидэ ямарбидни!

Ондоо хэншьеб ерэнэ, бүхн юумэ шиндэхэ байха гэжэ хүлээхэ сэг һөөргөө бусалтагүйгөөр үнгэрэн ошоо. Ингэжэ гансал өөһэдтөө най-дахэ, хэнигешье хүлээжэ байнгүйгөөр өөһэдөө бүхн юумэ шиндэхэ еһотой болоһобди. «Аф-ганецүүдшье» гансал өөһэдтөө найдаха боло-но гүт! Тэднэртэ медальнуудые барюулжар-хоод лэ саашадаа яанабта гэжэ хэлэхэ болоһо гүбди! Энэниие буруушааха дуран хүрэнэ.

Буряад орон Афганистанаа холо оршон-хой. Тээд манай нутаг ганса Афганистанаа бэшэ, мүн бүхн юумэһээ холо байдаг ха юм. Тингэбэшье манай хүбүүд Афганистанда тулал-дажа гараа. Эндэ 22 хүбүүднэй наһа бараа, хоерын һураггүйгөөр үгм болошоо. Үшөө тинхэдэ хэдэн зуугаад хүбүүд хүндөөр шарха-тан, гэмэлтэһэн, үбшэн болоһон байха юм. «Афганецүүдта» ондоо хүнүүдэй анхархагүйдэ сэрэгшэд-интернационалистуудай совет бай-гуулагдаа һэн. Энэ советэй үндэһэн дээрэ ав-густын 24-дэ Афганистанай ветерануудай гэхэ гү, али сэрэгшэд-интернационалистуудай рес-публиканска Союз байгуулагдаа. Энэл үдэр политгэгээрэлэй байшанда үнгэргэгдэхэ үчре-дательнэ конференци Союзда нэрэ үгэхэ. Союз урдаа ехэ зорилгонуудые табина, эршэ-тэйгээр амаллахаар бэлэн байһанаа эртэһнээ мэдүүлнэ. Эгээн түрүүн «афганецүүдта» мате-риальна тухаламжа хүргэгдэхэ. Хоёрдохоор, мүнгэ худалжэ олохо гэхэн зорилго табидаһа. Комплексно программн еһоор Союзай гэг-шүүд өөһэдн кооперативуудые, багхан пред-приятнуудые байгуулаха аргатай. Гурбадахар, хуулин наһа гүйсөөгүйшүүлдэ онсо анхараа хандуулагдаа. Ингэжэ сэрэгшэ-патриотическа клубуудые нэгдүүлхэ шиндэхбэри абтанхай. «Афган» хүдэлмөн үлэм үргэн дэлисэтэй бо-лоһо байна гэжэ тэмдэгтэбди...

«ВОЛГОДО» ХОРХОЙТОО ГҮ?

АВГУСТЫН 9-д БУРЯДАЙ АССР-ЭЙ ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ЭЛҮҮРЫЕ, ХУДАЛДАА НАЙМААЕ, АЖАХУУДАЛАЙ ЭРИЛТЭНҮҮДЫЕ БОЛОН НИИТЫН ЭДЭЭ ХООЛЫЕ, ХУУЛИ, ГҮРИМ ДҮРИМ СА- БОЛОО, ЮЭЗ БУСААР ЭДЭ ГУРБАН КОМИССИИ ХАМТА СУГЛАЖА, СУГЛАА ҮНГЭРГӨӨГҮЙ, ҮМСЭДЭ, ЭЛДЭЭ ЭМХИНҮҮДТЭ РЕСПУБЛИКЫН ЭЛҮҮРЫЕ ХАМГААЛГЫН МИНИСТЕРСТВИН АВ- ТОТРАНСПОРТНА ПРЕДПРИЯТИНАА АЛБАНАЙ МАШИНАНУУДЫЕ ХУДАЛДАХАН ТУХАЙ АСУУ- ДАЛ ЗҮБШЭН ХЭЛСЭГДЭЭ.

МАНАЙ КОРРЕСПОНДЕНТ АЖАЛ ХЭРЭГҮҮДЭЙ БАЙДАЛ БОЛОН КОМИССИНУУДАЙ ХҮДЭЛ- МЭРИН ТУХАЙ МЭДЭЭСЭНЭ.

«Хубинн талаар гурим журам- гүй ябадал гаргаха гэжээ эхэл зо- ондгүй, таарамжагүй байна», — гэ- жээ аядай депутатууд хэллээн байна. Энэнийг гүйсэдөөр ойлго- жо абаагүй хүн баяаааа хэрэг- сээхгүй. Эндэ захиргаанай талаар журамгүй ябадал гаргаан болоно гү, али луули бүдүүлгээр хэзэ- гийрүүлээ гү? Тушаалта хүнэй ал- дуу эндүү гү, али гэмтэ ябадал гү? Мүнөө баримтануудта хандаа- бди.

В. В. Тармаев 1987 оной июль- нарада Бурядай АССР-эй элүүрые хамгаалгын министрийн тушаалда ороо нэм. Министр болоод, тэрэ өөрын дурээр хэрэглээ албанай тухай машинтай болобо. Зүгээр нэмэ байдал шэнэ министрийн на- манда таараагүй гэжээ ха. Юуб гэхэд, 1989 оной эхэнд тэрэ 7,5 мянган түхэрлээр «Волга ГАЗ-24» автомобил худалдажа абаад, үмсэдөө хэрэглэдэг болобо. Мү- нөө үе сагай эрилтэнүүдэй ёһоор хаража үзэхэд, үнэтэй сэтгэй хоморой шуаг машиннын түлээ үүлээн түлбэринг нигэж тайлбар- лилтай: В. В. Тармаевай үмсын машина болохоноо урда тээ се- томобил Минздравай АТП-гэй мэд- рэдэ байгаа. Тээд министр хуу- шархан, хэрэгтээ гарахан, эбдэр- тэй машина өөрынөө мэдэлэй предприятинаа худалдажа абахан байгаа гү? Тиймэшье бэшэ дээ. Худалдажа абахааан урда тээ автомобил нарин нягтаар заа- ба.

барилжа, найжаруулагдахан мо- делинн шэнэ даигатель тэрэндэ табиад, автошинэнуудын нэлгээ юм. Эдэ бүгэдэн автотранспорта предприятиин тоосоогоор хэгдээ.

В. В. Тармаев нэмэ үнэгүйхээр машина худалдажа абахан ори ганса хүн бэшэ болоно. Министр- ствийн худалмэрилэгшэдэй дүра зоргоороо аашалдаг байһаниинь эндэхээ элэ харагдана. Министрэй орлогшо байһан В. М. Маланов баһал «Волга» машинны 6 мянган түхэргээр үмсэдөө худалдажа абаа. Худалдажа абахаан урда тээ тэрэндэ капитална зааба- рилга хуулээ юм. Худалдан абаг- шадэй дунда медицинэдэ, элүүр энхье хамгаалгада хэбээгүй хүнүүд олон байба. Тээд гэхэл: финансын министрийн орлогшо С. Ц. Цыре- торов, Буркоопсоюзай түрүүлэг- шын орлогшо В. Г. Фомицкий, ой тайганууды хамгаалдаг Забай- кальска аанабаазын худалмэрил- лэгшэ С. А. Сизых, В. В. Тармае- вай дутын түрэл Еланай совхозой пенсионер И. А. Захаров болоно. Энэ список үргэлжлүүлэхэдэсье болохо.

Зарим машинууд «этигэмжтэ хүнүүдэй» туһаламжаар худалда- жа абтахан байна. Тиймэхээ тэдэ- нэй бодото эзэдэй нэрэ обогүү- дые мэдэхин аргагүй. Жэлэй урда тээ худалдагдахан нэгэ автомо- бил мүнөө хүртээрөө гүрэнэй номертойгоор хэрэглэгдэдэг. В. В. Тармаев эндэ хүдэлхэн хугасаа

соогоо үмсөөрхиндэ элдэб түхэ- лэй нэмэ 32 машина худалдаа: «Волганууд», «Москвичууд», УАЗ- 469 түхэлэй микроавтобусууд. Эдэ машинууд бултадаа хэрэгтээ га- раагүй, ашаглахаар лэ байгаа.

Энэньхээ гадна 28 автомашина элдэб эмхи зургаанууд болон эм- хинүүдтэ худалдагдаа. Машиннуу- дые худалдаха тухай захиралтада министр өөрөө гү, али тэрэнэй ор- логшод В. П. Бранский, В. В. Ку- чинский гэгшэд гараа табидаг байгаа. Верховно Советэй саг үр- гэлжын комиссиинуудта энэин ту- хайгаа тайлбарилан ойлгуулха зуу- раа, В. В. Кучинский нэгжэ мэд- дүүлээ: «Мүнөө үедэ өөртөө бар- илшагүйгээр юуншье хэгдэдэг- гүй. Министрство худалдахан ав- томашинна бүхэнхингөө түлөө орон- дон юушьеб абадаг байгаа». Мин- истрэй орлогшые нигэжэ этигүүл- хэ хүсэлтэйб: ямаршье хара на- наагүйгээр албанай машинууд худалдагдадаг байгаа гэжэ хэни- шье этигүүлэхгүйт. Министрстийн хүтэлбэрлэгшэд Советскэ болон Октябрьска районуудай прокура- турануудта залас частнуудые худалдаад, орондон юу абаха хүсэлтэй байгаа хаб гэжэ мэдэжэ абахада һонин байха бэшэ гү?

Энэ түүхэдэ далдалханшье тала байба. Энэ үедэ албанай машина- нууд болон залас частнуудые (3448 түхэрилгэ тээ худалдагдаа) дүра зоргоороо худалдажа бай- хадань, Минздравай АТП-гэй парк 46 процент машинууд дуталда-

жа, залас частини эрилтэнүүд оройдоол 40 процентээр ханга- дахан байна. Эдэ тоо баримтануу- дые хайшан гэжэ тайлбарилха? Нэгтэл медицинскэ түргэн туһа- ламжада хүртэхэ баатай болоһон городойд тэрэнэй ямар түргэ- нөөр ердэг, туһалдаг байһанын хайн мэдэхэ, Үбшэнтэнэй дуудал- гануудтар өөһэдхингөө үчэстөгүү- дээр ябагаар ябадаг врачнууд үдэр соо хэдэ модо махадаг гэ- шэб? Үбшэнтэн тухай хэлэнгүйгөөр инвалидууд болон үндэр наһатай- шуулые хангаха үрдидэггүй мед- сестранууд ямар байдалтайб? Он- доо хүнүүдтэ худалдагдахан эдэн арбаад машинууд эдэ асуудал- нуудые шийдэхэ аргатай байгаа бшуу. Зүгөөр хонжоо наймаанда шунаһан Минздравай хүтэлбэр- лэгшэд ималгал маанэд тухай ор- тошье бодожо үзөөгүй, анхараа- гүй ха юм.

В. В. Тармаевай нэмэ ябадал гаргахан тухайгаа тайлбарилан ойлгуулханы дуулаха аргагүй байгаабди. Саг үргэлжын комис- сиинуудай заседанида хабзадалса- ха урилга абан сасуугаа министр шамдуу түргэнөөр амаралтада гаршоо.

Элүүр энхье хамгаалгын мин- истрстийн АТП-дэ шалгалта үнэгэ- ргэйн арадай депутатууд Д. Б-Д. Балжинниев, К. М. Варфоломе- ев, А. Я. Лазарев гэгшэд нэмэ дуралдал оруулаа: энэ хэрэгтэй материалнуудые мүрдэлгын орга- нуудта дамжуулан үгэхэ, В. В. Тармаевай эзэлжэ байһан тушаал- даа таарахагүй байһан тушаа асуу- дал Бурядай АССР-эй Верховно Советэй сесси дээрэ табиха. Хуу- ли, нийтын гурим сахиа талаар комиссин түрүүлэгшэ Г. К. Бзы- ков энэ дуралдал дэмжээ.

Гэхэ зуура, зүбшэн хэлсэлгын үедэ эндэ хабзадалсагдай на- намжанууд хубаараа. Депутат А. П. Шапиро болон элүүр энхье хамгаалгэ талаар комиссин тү-

рүүлэгшэ В. С. Борисов нэмэ шийдэхэбэринэ буруушаагаа.

— Юундэ Тармаевые эзэлжэ байһан тушаалһаан гаргажа боло- ноибди? — гэжэ А. П. Шапиро һонирзон асууба. — Министр хуу- ли бусаар машинуудые худал- даһандаа эзмэтэй гэжэ мүнөө тодорлоо, Зүгөөр энэмнай сүүдэ үгтэхэ, ажалһаан гаргажа гэһэн үдэтэй бэшэ бшуу.

— Мүрдэлгын органуудгүйгөөр бүхэ юумые хаража үзөөд, ойл- гожо абаабди гэжэ наһаха байна- бди, — гэжэ В. С. Борисов тэрэни- дэмжэбэ. — Би ОБХСС-эй хабаа- даггүйгөөр эдэ бүгэдые мэдэ- нэб. Мүрдэлгын органуудта мате- риалуудые дамжуулан үгэхэ ту- хай эндэ хэлсэхэ ёһогүйбди гэжэ би наһаха байнаб.

Намамжануудай хубаарһан дээр- рэхэ дуугаа үгэхөөр дуралдал оруулагдаба. Арбан депутат дэм- жээ, харин буруушааһан хүнүүд дуугаа үгэхэ үрдээгүй. Энэ үедэ кворумой үгы байһан дээрлээ эрд шүүд шийдэхэбди абажа ша- дахагүй байһабди гэжэ гурбан час соо үргэлжэлһэн заседаниин һүүлээр тэрэниие хүтэлбэрлэһэн В. С. Борисов депутатска корпу- ской талаар нүхэдтөө һануулба. Энэ хэрэгтэй материалнуудые нарин нягтаар шэнжэлхын тула тикалта- шалгалтын управленидэ дамжуу- лан үгэхэ гэжэ шийдэхэбэ.

Энэ шийдэхэбэринд тайлбарилта хэрэггүй гэжэ би наһаха байнаб. Хүн бүхэн өөрын намамжатай бай- ха эрхэтэй юм бээ, гэхшье ган- сал һунгаһад нигэжэ шийдэхэ эрхэтэй: тэдэнэй һунгаһан арадай депутатай хубинн байдал арадай эрилтэнүүдтэ хэр зэргээр харюу- сана гэшэб.

С. БЕРЕЗИН, манай корр.

Р. С. «Молодежьки» редакци өөрынгөө талаһаа саванһан үйлэ хэрэгүүд тухай уншагдаха мэдэсжэ байхаар найдүүлнэ.

Ехэл тулюур байдалтай

Бурядай АССР-эй элүүр энхье хамгаалга хэ. Юуб гэхэдэ, СССР-эй бүхэ дэбисхэр тулюур туйган байдалда оронхой. Икэтэл дээрэ худалдэг медицинскэ худалмэрилэг- тиймэхээ мүнөөдэр Улаан-Үдэдэ өөһэдхин- гөө эрхэнүүдэ хамгаалха талаар медигүү- дэй митинг үнгэрээ.

Медицинскэ худалмэрилэгшэдэй проф- союзуай обкомой түрүүлэгшэ Виссерков Матвеевич Малановһаа абаһан интервью уншатшадангаа анхараалда дуралданбди.

— Ямар шалтагаан дээрэхээ митинг үн- гэрэхэ тухай шийдэхэбэри абааб?

— Бидэ нэн түрүүн профсоюзай һалба- рин ЦК-гай, һаахан байгуулагдаһан РСФСР- эй элүүрые хамгаалгын медицинскэ худал- мэрилэгшэдэй профсоюзай ЦК-тай нэгэн һаналтайбди. Тэрэ медигүүдэй социально- экономика эрхэнүүд болон эрилтэнүүдые хангаха эрилтэ табина. Имэрхүү митинг- нүүд ороной бүхэ регионуудта үнгэргэдэ-

хэ. Юуб гэхэдэ, СССР-эй бүхэ дэбисхэр дээрэ худалдэг медицинскэ худалмэрилэг- шэдэй байдал ехэл тулюур туйган болон- хой. Тээд энзаарлагдаһан багахан салин хүлһэ абадаг, ажалһын эрхэ байдал муу, социальна талаар хамгаалагдадаггүй. Меди- гүүд хүүгэдэй саядуудта өөһэдхингөө хүүгэ- дые оруулжа шададаггүй, гэр бейраар хан- гададаггүй. Эдэ эрилтэнүүд гүйсэд һайнаар хангадангагүй. Хэдэн миллион хүнүүдэй ажаһуудаг Буряад орондо санаторно-ку- рортно, атеичэ худалмэрилэгшэдые, мүн хангадаг персонал оруулсан 24 мянган медицинскэ худалмэрилэгшэд ажаллана. һарадаа 230—240 час соо худалдэг ондоо мэргэжэлтэй хүнүүдые орон дотор олохо- гүйт. Митингын үедэ Бурядай АССР-эй Верховно Советэ, Министруудай Советэ, арадай депутатуудай Улаан-Үдын городской

Советэ, горгүйсэдкомдо нэмэ шанга эрил- тэнүүд табигдаха: элүүрые хамгаалгын хү- дэлмэрилэгшэдэй салин хүлһын шата ша- таар дээшлүүлхэ, арадай ажаһын үйлэдбэ- рини һалбаркинуудай худалмэрилэгшэдэй дундуур хэмжээний салин хүлһингөө 150 процент хүртээр дээшлүүлхэ, хоер ажал бди (Бурядай ЦСУ-гай мэдээнүүдэй ёһоор: хэхэдэнь худалһан сагайн ээргээр түлбэри түлэхэ, һарын нормоһоо гадуур худалһан элүүрые хамгаалгын худалмэрилэгшэдэй дежурствануудай түлбэринг хоер дахин дэлмэрилэгшэд наһад түхэрт абадаг. Дэл- хэмжээндэ түлэхэ. Энэньхээ ондоошье эрил- тэнүүд табигдана. Жэшээлхэдэ, Улаан-Үдэ- дэ элүүрые хамгаалгын худалмэрилэгшэдтэ 300 һууртай хамтын байра, 300 һууртай хүүгэдэй комбинет барихаар хараалха, үм- сын гэр барихын тула газар үгэхэ, мүн Улаан-Үдэдэ медигүүдэй байшан барихын тула проектно-сметнэ документаци бэлдэхэ.

— Олонхи ушарта медигүүд үбшэнтэндэ хайша хэрэгээр, бүдүүлгээр хандадаг, эм- шэлһэн үрэ дүнгүүдэйгээ түлөө харюуса- даггүй гэжэ тэдэниие эзмэлдэг.

— Энэнийе буруушааһын аргагүй. Гэхэ зуура, гүрэнэй хэмжээндэ элүүрые хам- гаалгада хайша хэрэгээр хандадаг байһан- һаа уламжалан, нэмэ дутагдалнуудтай ушарнабди. Нэгэ үбшэнтэниие аргалхын тула анхаатар бага мүнэ зөөри һомолог- додог. Эмшэлэлгын эмхи зургаануудта үб- шэнтэн олон байдаг. Республиканска боль- ницада 500-най орондо 960 үбшэнтэниие хангаха баатай болоно. Түргэн туһаламжын больница баһал имэрхүү байдалтай. Имэ эрхэ байдла бидэ шанар һайнтайгөөр медицинскэ туһаламжа хүргэжэ шадаха байна гүбди?

Врачнууд, фармацевтүүд, медсестра- нууд дуталдана. Младшэ медперсонал үгы гэхэдэ болохо. Врачнууд болон медсестра- нууд худалмэрингөө сагай зарим хубин- ень тэд ондоо ажал хэжэ, поол үгаажа гаргашалха баатай болодог. Эмүүд, элдэб хэрэгсэлнүүд, эгээлэй юрын түхээрлэгшүүд саг үргэлжэ дуталдажа байдаг. Эндэ хомо- рой шуаг болоһон рентгеновскэ пленко тухай хэлэнгүйбди. Үбшэнтэнэй эдээ зоо- лой шанар муудана. Больницынууд болон амтэкснүүдэй гэр байранууд тулюур туйган байдалтай, эмшэлэлгын болон диагности- ческа аппаратура хуушаранхай.

— Дэлгүүрэй экономикадо шэлжэн сөр- гүн эрхэ байдалда манай республика до- тор медицинэ амараар хүгжөөгдэхэ гэжэ наһанабди?

— Нэн түрүүн медицинэдэ гүрэнэй һомо- лог дээшлүүлэгдэхэ гэжэ хүсэхэ бай- наб. Ядазын сагта национальна валовэ про-

дукция 8—9 процент хүртээр дээшлүү- лээ һаан, һайн лэ болозо нэм. Хүгжэнги бүхэ ороонүүдэй медицинэ һайн байдалтай. Мүнөө манда оройдоол 3 процент мүнэ- рини һалбаркинуудай худалмэрилэгшэдэй дундуур хэмжээний салин хүлһингөө 150 процент хүртээр дээшлүүлхэ, хоер ажал бди (Бурядай ЦСУ-гай мэдээнүүдэй ёһоор: хэхэдэнь худалһан сагайн ээргээр түлбэри түлэхэ, һарын нормоһоо гадуур худалһан элүүрые хамгаалгын худалмэрилэгшэдэй дежурствануудай түлбэринг хоер дахин дэлмэрилэгшэд наһад түхэрт абадаг. Дэл- хэмжээндэ түлэхэ. Энэньхээ ондоошье эрил- тэнүүд табигдана. Жэшээлхэдэ, Улаан-Үдэ- дэ элүүрые хамгаалгын худалмэрилэгшэдтэ 300 һууртай хамтын байра, 300 һууртай хүүгэдэй комбинет барихаар хараалха, үм- сын гэр барихын тула газар үгэхэ, мүн Улаан-Үдэдэ медигүүдэй байшан барихын тула проектно-сметнэ документаци бэлдэхэ.

— Олонхи ушарта медигүүд үбшэнтэндэ хайша хэрэгээр, бүдүүлгээр хандадаг, эм- шэлһэн үрэ дүнгүүдэйгээ түлөө харюуса- даггүй гэжэ тэдэниие эзмэлдэг.

— Энэнийе буруушааһын аргагүй. Гэхэ зуура, гүрэнэй хэмжээндэ элүүрые хам- гаалгада хайша хэрэгээр хандадаг байһан- һаа уламжалан, нэмэ дутагдалнуудтай ушарнабди. Нэгэ үбшэнтэниие аргалхын тула анхаатар бага мүнэ зөөри һомолог- додог. Эмшэлэлгын эмхи зургаануудта үб- шэнтэн олон байдаг. Республиканска боль- ницада 500-най орондо 960 үбшэнтэниие хангаха баатай болоно. Түргэн туһаламжын больница баһал имэрхүү байдалтай. Имэ эрхэ байдла бидэ шанар һайнтайгөөр медицинскэ туһаламжа хүргэжэ шадаха байна гүбди?

Врачнууд, фармацевтүүд, медсестра- нууд дуталдана. Младшэ медперсонал үгы гэхэдэ болохо. Врачнууд болон медсестра- нууд худалмэрингөө сагай зарим хубин- ень тэд ондоо ажал хэжэ, поол үгаажа гаргашалха баатай болодог. Эмүүд, элдэб хэрэгсэлнүүд, эгээлэй юрын түхээрлэгшүүд саг үргэлжэ дуталдажа байдаг. Эндэ хомо- рой шуаг болоһон рентгеновскэ пленко тухай хэлэнгүйбди. Үбшэнтэнэй эдээ зоо- лой шанар муудана. Больницынууд болон амтэкснүүдэй гэр байранууд тулюур туйган байдалтай, эмшэлэлгын болон диагности- ческа аппаратура хуушаранхай.

Дэлгүүрэй үедэ амбулаторно-поликлини- ческэ туһаламжа эрхин һайнаар эмхидхэ- лэебди (үбшэнтэниие больницада бариха баатай болохо). Энэньхээ хэрэгсэ зүбшөөдэг болонхой. Дэлгүүрэй харилсаанууд үбшэнтэниие эмшэлэлгэдэ тад ондоогоор шэнэ ёһоор хандаха арга олгохо. Жэшээлхэдэ, мүнөөнэй ёһоор үча- стогай бэшэ, харин бүхын врач бии боло- жо магадгүй. Танай гэртэ эмхүүдэг врач гэрые гүйсэдөөр хангадаг болохо. Имэ хүн тэндэ ажаһуугшадые бултынь танижа, гурбан үе болотор үбшэнтэй түүдые мэдэхэ байна бшуу.

Дэлгүүрэй үедэ амбулаторно-поликлини- ческэ туһаламжа эрхин һайнаар эмхидхэ- лэебди (үбшэнтэниие больницада бариха баатай болохо). Энэньхээ хэрэгсэ зүбшөөдэг болонхой. Дэлгүүрэй харилсаанууд үбшэнтэниие эмшэлэлгэдэ тад ондоогоор шэнэ ёһоор хандаха арга олгохо. Жэшээлхэдэ, мүнөөнэй ёһоор үча- стогай бэшэ, харин бүхын врач бии боло- жо магадгүй. Танай гэртэ эмхүүдэг врач гэрые гүйсэдөөр хангадаг болохо. Имэ хүн тэндэ ажаһуугшадые бултынь танижа, гурбан үе болотор үбшэнтэй түүдые мэдэхэ байна бшуу.

Шийдэхэдэ дэлгүүр асуудалнуудта хүн зоной, ажаһын, совет болон партийна засагаархи- дай анхал хандуулха, хүн бүхэнэй элүүр- энхэ гансал медицинкын талууд хангалтай- бэшэ, харин экологикын, ажалһе хамгаал- гын, спорт хүгжөөлгын, гэр байрын эрхэ байдалнуудһаа, хоолһоо дундадаг гэжэ ойлгуулха гэжэ митингын гол зорилго бай- лоно. Эдэ асуудалнуудые гүйсэд һайнаар шийдэхын тула хамтынгаа хүсөөр оролдохо ээргэтэйбди.

АЖАЛАЙ КОЛЛЕКТИВУУДАЙ СОВЕДУУДТА, ПРЕД-ПРИЯТИНУДАЙ, ОРГАНИЗАЦИНУДАЙ, ЭМХИ ЗУР-ГААНУУДАЙ, КОЛХОЗУУД БОЛОН СОВХОЗУУДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭДТЭ, НИГЭМ, КООПЕРАТИВНА ОРГАНИЗАЦИНУДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭДТЭ

ХАНДАЛГА

Хүндэт нүхэд! Арбаад жилтэй туршада манай нутагтай залуу хүбүүд Афганистанда тулалдаа. Танайшье пред-приятнда «афганецууд», тэдэнэй бүлын гэшүүд хүдэлдэг байгаа өнотой. Эдэ хүнүүдтэ туһаламжа хүргэх талаар ямаршье хэмжээнүүдтэ элдэб анзын тогтоолнууд, шийдэхбэринууд абтаһан гэжэ мэдэнэбди. Гэхэ зуурт, тэдэнэй олонини бэлүүлэгдэнгүйгөөр үлэшэнэ. «Дайнда мордохон сасуутанда» гэнэн хүшөө памятник бодхоохо тухай асуудал шийдэгдэнгүй. Дайнда хүбүүгээ алдаһан эхэ түлээ асаруулжа, түргэн туһаламжын машина сэг соомь өрүүлжэ шаданагүй, хоор хүлгүй болоһон минер хүбүүн мүнөөшье хүртэр «совет» протезтэй болоногүй.

Хоордохт «афганец» бүхэн эльгэнэй үбшэн, тиф, маляри гэхэ мэтэ хүндэ үбшэнүүдтэ нэрбэгдэн байха юм. Гурбадахы солдат бүхэн хүндээр шархатаа.

Иимэ юмэ тоолохо болоо хаамнай, эхэ сэг хэрэгтэй болохо. Орой болгожо байнгүйгөөр эдэ хүнүүдтэ дары түргэн туһаламжа хүргэхэ хэрэгтэй. Тэдэнэр маанадһаа туһаламжа хүлээнэ бшуу.

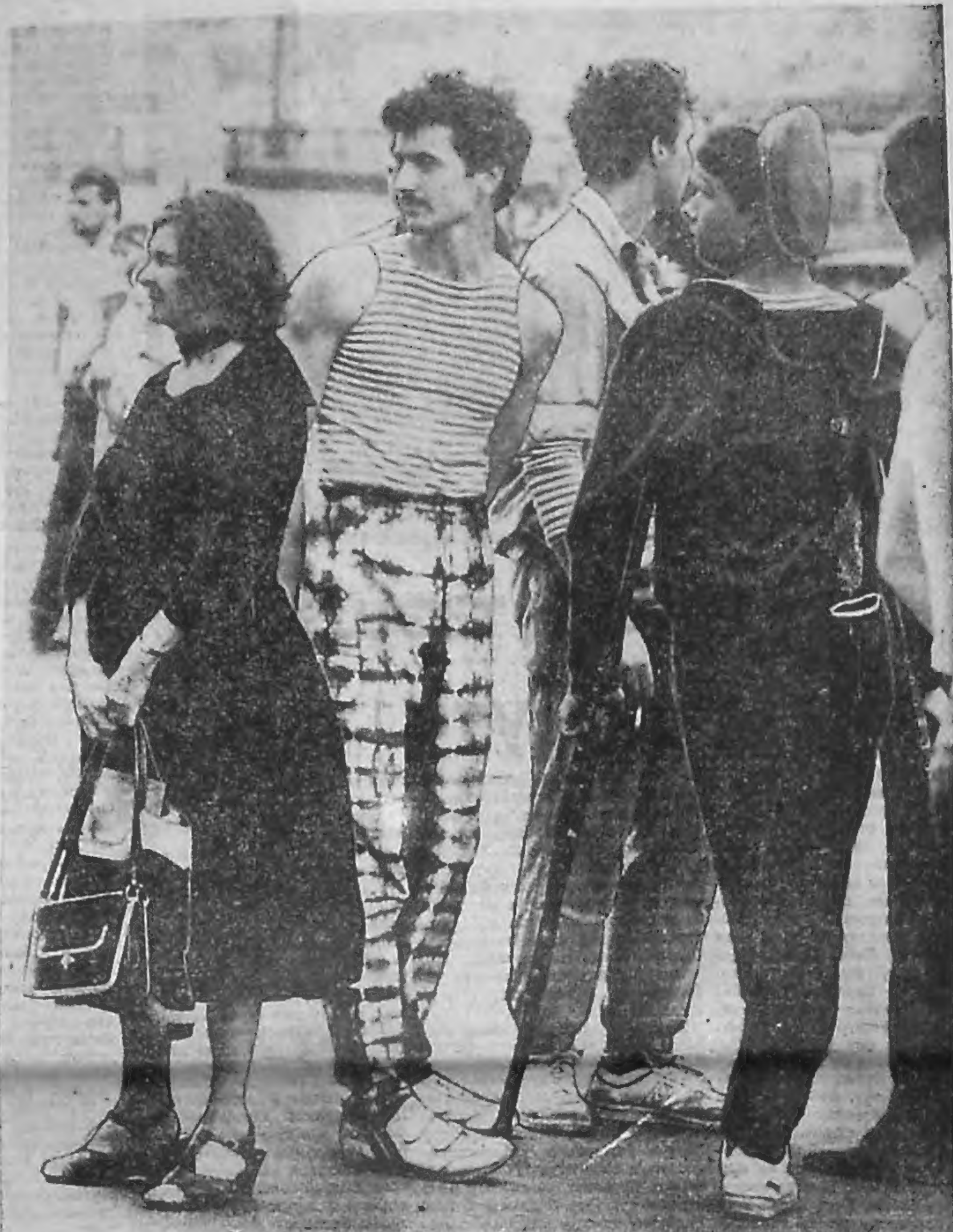
Афганистанай ветерануудай республиканска совет байгуулха тухай шийдэхбэри абтаа.

Иимэ советэй байгуулагдаа хаа, Афганистанда наһа бараһан солдадуудай түрэлхидтэ, бүлэнүүдтэ, инвалидуудта туһаламжа хүргэжэ шадаха, инвалидна тэргэ-нүүдье, протезнүүдье худалдажа абха аргатай, наһа бараһан солдадуудай дурсахаал мүнхэлжэ шадбаритай, хуулини наһа гүйсөөгүйшүүлэй сэрэгэй-патриотическа клубуудье байгуулха аргатай болохо хэмди.

1990 оной августын 24-дэ учредительнэ конференци үнгэргэгдэхэ. Эдэ хүнүүдэй хүбн заяанда анхаралаа хандуулжа, тэдэнэртэ туһаламжа хүргэхэ гэдэл, спонсор-учредительнн үүргэ дүүргэжэ, августын 24 боло-тор материалча туһаламжа «Афганистанай ветерануудай союзы» гэнэн тэмдэгтэйгээр ЖСБ-гэй ОПЕРУ-да № 000 700 705 счедто оруулхметнай гуйнабди.

Таанадые туһалха байха гэжэ найданабди.

Манай адрес: Улаан-Үдэ кото, Сүхэ-баатарай үйлсэ, 16, сэрэгшэд-интернационалистнуудай учредительнэ конференци үнгэргэхэ талаар эмхидхэлэй комитет. Телефо-н: 2-34-81.

Хүлээхэ саг һалаа

«Хүн гэжэ эдир наһандаа бүхэ юмэ хэжэ үрдхэ хүсн дундаа явадаг гэжэ», — гэжэ сирикхид сэгс мэргэнээр хэлсэдэг байха юм.

Эндэлхэ бодоод үзэхэдэ, манай эдир залуу үетэн бурьтла бай-һан хүсэ шадалаа, эдэхн үүсхэлээ хаана хэрэглэхэ болоноби? Залуу-шуулда хэн туһалхаб, дэмжэхэби? Тэдэнэй тава хэн барихэби?

Арадай депутатуудай горедской Советэй дэргэдхн залуушуулай хэрэгүүдтэй талаар Комисси иимэ туһаламжа боложо шадала гэжэ тэрэнэй түрүүлэгшэ Владимир Саганов тоолоно. Дэргэзэнгээр харюусахынь тэрэндэ хандаба-бди.

— Комисси хэзэ байгуулагдааби? Тэрэниие байгуулха гэжэ хэн ду-радхааби?

— Урданшье иимэ комисси би-һэн. Тэрэ гансал ажалдаа зайша эрэгээр хандадаг байгаа. Мүнөө үеын эрилтэнүүдтэ хүрэдэггүй ко-миссино тэрэнтэ тухай асуудалыг табигдахада, бидэ, залуу депута-дууд, комиссино эрэ шэгтэнэ үлөөжэ, ашаг үрэгтэйгөөр хүдэлжэ арга боломжо үтөөд туршаха гүйл-тэйтэйгээр горсоветэй 21-дхи зар-лалы 1 сессидэ бүрн хабэр зан-даа хэмди.

— Комиссин бүридэлдэ хэн ороноби?

— Мүнөө арбан хүн гүдэлжэ. Тэдэнэр бүгэдэ залуунууд байһан тула ямаршье даабарида түрүү

үзэл бодолтойгөөр, эдэхн үүс-хэлтэйгээр хандадагаараа онсо шалгарна. Комиссин бүридэлдэ арадай гэгээрэлэй хүдэлмэрилгэ-шэд, үйлдэхбэрндэ ажилладаг хү-нүүд, студентнэрэй, армийн түлөө-лэгшэд ороно.

— Ямар ажал хэдэгтэй?

— Үргэн эхэ программа урдаа табиһайбди. Гэгээрэлэй, хүмүү-жүүлгын, сүлөөтэй сэг ашаг үрэг-тэйгөөр үнгэргэлгын асуудалнууд-ыи шийдэхэ зорилгонуудыи ур-даа табиһайбди. 14—15 наһатай шадал дундаа абаһан хүбүүдэй үйлсэ гудамжануудаар зайгуулта-жа, юушье хэнгүйгөөр сүлөөтэй сөгөө үнгэргэхэ харахадаа, үйдэ-тээр байдаг. Тэдэниие наһаа хүс-өөгүйг гэжэ хэлээд, ажалдашье өбөдөггүй. Дуратай ажалдань да-далтай болгохо, нургата гэришэ мүнөө аха үетэнэй гол зорилго болоно. Залуу үетэндэ эргэһнээ анхаржа шадаагүй хаамнай, эрхмн наһн талаан ургахагүй бшуу. Сэгс заргыһаа хажуу гэжэ хадууржа, алдуу эндүүнүүдье дабтадаг, гэм-тэ абадал хэдэг «үлүү» хүнүүдье зүб замда тэргэхэ, ажалтай боло-гохо, гэр бэйра үгэхэ гэжэ баһал шухала. Харин мүнөө ямар бай-далтай ушардагбиди гэжэ хараад үзэе. Ямар бэ нгэ залуу хүнэй алдуу эндүү хэдэхэ, тэрэн тухай муугаар хэлэхэ, шоо үзэхэ, шобто хараха абадалнууд али олон ушар-даг. Обществын экономика

ажайбайдалда залуу үетэниие эдэ-хитэйгээр хабаадуулжа шаданагүй-бди. «Залуушуулай бизнес» хүг-жөөхэ гэжэ эмнэй мүнөө шухала зорилгонуудай нэгэн болоно. Юрэл эдөө барндаг, хэрэгтэ хэрэггүй хубсаһа хүнар оодог газарнуудыи байгуулха тухай хэлэхэ бэшэбди. Хэды залуушье хаа, зоримгой, эрдэм болбосортой залуу хү-нүүд ямаршье харюусалгатай ажал хэрэгүүдье бэлүүлжэ шадаха. Тимхэлжэ таорческо хүснүүдье нэгдүүлжэ, бизнесменүүдэй эс-социаци байгуулха шухала гэжэ наһагдана. Иимэ нэгдэлчье «биз-несс-клуб» гэжэ нэрлэхэдэ болохо байна. Анхон... обществын еһо «примаар клуб байгуулжа, удаан ношоржо бидэ», — гөөр эхэ хэрэ-гүүдье бэлүүлжэ эхилжэ хэрэгтэй.

— Залуушуулай сүлөөтэй сөгье эмхидхэлжэ шухала асуудалнуудай нэгэн болодог. Комисси энэ асуу-дал хайшан гэжэ шийдэхэ хүсэл-тэйби?

— Залуушуулай сүлөөтэй сөгье үнгэргэлжэ шухала асуудалнуудай нэгэн гэжэ зүб хэлэнэ. Сүлөөтэй сэг үнгэргэлгын системэ хууша-раа. Тэрэниие үндэһөрнө хубил-гата хэрэгтэй. Ходоодоо хоһон байдаг томо стадионууд, спор-тивна талмайнууд, бассейнууд үүр-гээ дүүргэжэ шаданагүй. Иимэ газарнуудта гансал ошадынгаа хүнүүд болон үхибүүдье оруу-лаад лэ бусадые дүтэһүүдтэй

гэжэ мэдэнэбди. Иимэ абадалыи буруушаха байнабди.

Микрорайон бүхэндэ залуушуу-лай багачон клуб эмхидхэжэ, ди-скетэнүүдье, видеокассон үнгэр-гэхэ, бассейн байгуулха, элдэб анзын спортнаа секцинүүдье эмхидхэхэ шухала.

Иимэ хэмжээнүүдье абха хаа-манай, эдиршүүл үйлсэ гудамжа-нуудаар юрэл зайгуултатжа, бээ хэжэ газараа оложо адахаа боли-ко бшуу.

— Студентнэрэй ажабайдалда шийдэхэ асуудалнууд бүришье олон дайралдаг. Иимэ асуудал-нуудыи наһаар шийдэхэ боло-хоор гү?

— Үнэхөөрөөшье городской сту-дентнэрэй наһаа зобоодог асуу-далнууд нилээд олон байха. Би байһан асуудал гол нуурн эзэлдэг ааб даа. Гансал багшанарай ин-ститутта хурадаг студентнүүдэй 42 процонтны квартирануудыи, ко-натануудыи хүлһэлдэг байха юм. Хоордохоор, эдөө коолой асуудал. Студентнүүд эдөө коолой хангал-гын гурбадахы категорида хабаа-тай. Энэмнэй юун бэ гэжэ тайл-барилдад туршаа. Студентнүүдэй 52 процонтны хроническа гастрит болон хотын шархатай болодог байха юм. Илангала үдэшлэн адоэлжэ газар олодоггүй гэжэ студентнүүд гомдодог. Игэхэ тэ-дээр городской магазинуудээр эдөө коол бэдэржэ, үдэшын аарл

барима. Зарим студентнүүд хоо-лооршье унтаха баатай болодог. Иимэ байдалда өрээдүйн халла-ниие эрхмн наһаар хүмүүжүүлжэ шадаха гүбди? Гурбадахаар, нураа-салой асуудал. Дэлхэйн олон оро-нуудай студентнүүд ямар хэшээл-нүүдтэ абахаа өһлэдөө шээдэг байха юм. Харин манай орондо бүхэ хэшээлнүүдтэ абахаа үлэ-галдаг. Илангала бүлэтэй студент-нүүдтэ тусхай график зотоогдох өнотой. Хэшээлнүүдтэ өһлэдынгөө дурээр абаһан студентнүүд өхэ юмэ мэдэнгүй үлэшэхэ гэжэ ай-һанай үлүү. Хэшээлнүүдтэ «баһан» нэрэ зүүгээд лэ өхэ юмэ мэдэхэ, эрдэмтэй болохо гэжэ оролдодог-гүй студентнүүд баһал дайралда-даг ааб даа. Тэбшье олонни сту-дентнүүд бээ даагаад нуража шадаха, эрдэмтэй болохо байна бшуу.

Эдэ болон бусад асуудалнуудыи дары түргэн шийдэхэ хэрэгтэй. Юрэдөө гараа дэлгэгээд минн нуужа байха сэг үнгэрэн ошоо. Студентнүүдтэй, үзэй администра-цитай нягта харилсаагайгаар хэм-жээнүүдье абха шухала.

Наһин өрээдүйдэ маанадай бээ-лүүлжэ гол зорилгонууд нимэл даа. Уншагшадһаа наһамжа ду-радхалнуудыи хүлээнэбди.

Горгүйсэдкомой соолой таһагта хандагты.

ИГУ-гай студент Сергей МАФОНЦИН интөрвөө абаа.

Байгал тээшэ зорихон ута зам

Зай гэшэ гайхалтай хэрэг болодог. Рейсовэ автобусой зөөлзэн кресло дээрэ нүүгээд, столууд дээрэ бэшгэдээн тоонуудад харгын зайе тодорхойлон эбахада, бэлэн байнгүй яахада, Харин энэ зайе ябагаар махха болоо хаа, хэды шэнээн сэгэй, үдэрэй хэрэгтэй болохо байгалины мэдэгдэлгүй. Нэгэ, хоёр үдэр хэрэгтэй болохо гү? Али долоон хоног гү? Мүнөө би тон зүбөөр мэдэхэ болонхойб: Улаан-Үдэһөө Татаурово хүртээр хоёр үдэр соо, Татауровоһаа Югослав хүртээр үшөө нэгэ үдэр соо ябагаар эбаха... Тээд бү харагты, энэ манай эсэс лэ, харин эхинһээ эхилхэ хэрэгтэй бшуу. Зай тингэбэл...

Байгша оной июлины 22-то Советуудэй талмай дээрэхэ ори ганса дал доро сүтлэвэбди. Бороогой орожо байһан дээрһээ тэндэ хуурай байба. Тингээд танилсажа эхилбэбди. Бидэ хадаа Байгалы хамгаалха талаар экологи ческа аяншалгада хабаадагшад болообди. Тон үсөөхэн хүн байгаа гэжэ халаглан тэмдэглэбди. Соносхолнууд муугаар үлгэгдэһэн байгаа гү, али городойхид бороогой орожо байхада залхуураа гү, бү мэдэе дээ. «Арад зон Байгалай түлөө» гэхэн хүдэлөөндэ хабаадагшадһаа гадна, Северобайкальска хүүгэдэй экологическа хургуулины, инвалидуудай бүлгэмэй түлөөлэгшэд, Шэтын областин айлшад, Улаан-Үдэһин хурагшад — бүхыдөө 30 хүн байгаа. Амаралтадаа гэртээ эрхэн Нова-Сибирскийн гүрэнэй университетэй гурбан студент газетһээ аяншалга тухай мэдээд, тэрэндэ хабаадалаха гэжэ шиндээ.

Иймэ бүридэлтэйгөөр бидэ Байгалы хамгаалха талаар экологическа аяншалга Буряадаа эгээ түрүүлэн эхилхэ баатай болободди. Манай зам нангин далайн гурбан гол шарха болодог промышленна гурбан томо түбөөр гараха байба. Тээд гэбэл, Улаан-Үдэһин промышленна үзэл, Селенгинскийн ЦКК болон Байгалай ЦБК болоно. «Арад зон Байгалай түлөө» гэжэ аяншалга-хүдэлөө ба Байгалай жаса эмхидхэгшэд 300 модо зайе хоёр долоон хоног соо гаталаад, августын 5-да Байкальскы эрхээр хараалаа юм. Тэндэ «Байгалы хамгаалга» гэхэн Эрхүүгэй түлөөлэгшэдтэй уулзаха еһотой.

— Бидэ гансал аяншалга бэшэбди, — гэжэ аяншалгын координаторнуудай нэгэн Леонид Васильев хэлбэ.

— Арадай нангин нуур болохо Байгалы хамгаалха талаар буряадай хүн зонинэ энэ хэрэгтэ хамтын хүсөөр хабаадуулха гэшэ манай зорилго болоно. Хаа хаанагүй митингуудыа эмхидхэхэ, предприятинуудай хүтэлбэрлэгшэдтэй уулзалгануудыа үнгэргэхэ, экологическа мэдээсэл суглуулха хэрэгтэй. Эндэ нэгэн нангетанине бэдэрхэ гэшэ гол шухала.

Эдэ бүгэдэн бэлүүлэгдэхэ гэбэл, харин мүнөө дээрээ юун хэгдэхэб?

Заречный поселогой саана абаһаар түрүүшын уулзалга болоо. Юрын уулзалга бэшэ, харин кино буулгагдаа. Хэдэн хүн автобусоор мөөнөдөө ахижа гараад, харгын захдаа камера тодхожо, багачан сюжет буулгаба. Эстонини болон Баруун Германини кинематографистнууд эвекниүүд тухай хамтын фильм буулгана гэжэ тэдэнэртэ хүржэ эрхэдээ бидэ мэдэбэбди. Бидэ энэ темэдэ ямаршье хабаагүйбди, гэбшье экологи тухай хөөрлөөнэй гарахада, тэндэ харауулгадаа зон хабди. Энэманай жэжэхэн хэрэгшье хаа, зохид шэнгээр манда ханагдаа нэн.

Сэхынь хэлэхэдэ, аяншалгын түрүүшын үдэр урагшатай байгаагүй. Бороо хүнгөөр адхандаа орохо юм, нараншье-хиртээд абаа. Энэ үдэр оройдоол 13 модо зай гаталаабди. Городойнгоо хажуудахана, Сотниково тосхондо хонободди. Аяншалгада хабаадагшадэй норшоһон хубсана хунараа хатаажа, халуун сай уужа байхадань, би түрүүшын интервью абааб.

«ШЭТЭ БАЙГАЛДА ДУРАТАЙ»

Анатолий Иванович Крушлинский Шэтын, Профсоюзнуудай ВДФСО-гой городской Советэй хүдэлмэрилэгшэ. Тэрэ аяншалгада хабаадалсаһын тула Буряад орондо тусгаар эрээ. Анатолий Иванович интервью абахааамин урда тээ хаанаашьеб шэрэ, бирир олоод, өөрынгоо майка дээрэ юушьеб бэшэнэ. Харахадамни «Читалю» гэхэн үгэ бэшэжэрхнэн байба. Энэманай ямар удхатай үгэ гэшэб гэжэ тэрэнһээ асуугаагүйб. Юундэб гэжэдэ, хожомын мэдээжэ болохо. Харин мүнөө дээрээ түрүүшын нимэ асуудал хурааб:

— Аяншалга тухай те хаанаһаа мэдэжэ абаабтай?

— Буряада экологическа аяншалгада бэлэдхэлэй хэгдэжэ байһан тухай мэдээсэл инвалидуудай бүлгэмэй каналаар Шэтэдэ хүржэ эрбэ. Нүүлэй жэлнүүдтэ би энэ бүлгэмтэй харилсан ажаллажа, мурьсөөнүүдэ эмхидхэхэдэнь туһалдагби. Тэдэнэрһээл бүхы юумыа мэдэжэ абааб.

— Мүнөө манай орон дотор экологическа асуудалнуудыа эрид хурсаар таблагүй регион олохон хүшэр лэ гэшэ ха. Танай Шэтэдэшье баһал нимэ асуудалнууд би гү?

— Байнгүй яахаб. Энэ талаар шиндхэгдэггүй асуудалнууд нилээд олон. Нүүлэй жэлнүүдтэ Арей нуур хосорхо туйлдаа хүрэнхэй. «Манай бишыхан Байгал», — гэжэ шэтынхид тэрэн тухай хэлсэдэг. Энэ нуур эмшэлэгшын талаар табан шэглэлтэй. Тинхэдээ Байгалини еһотойл бэлэг болоно бшуу. Зүгөөр тэрэнэй хажуугаар трасса гаргажа, туристнуудта бааза барла. Мүн тэндэ совхоз түбхинэнхэй. Совхозой малнууд нуурай эрье дээгүүр бэлшэжэ ябадаг. Тинхэдээ энэ шухаг нуурта аюултай хүршэ болоно.

Нүгөөдэнь Кенон нуур болоно. Жараад онуудай тэн багаар Шэтэдэ баригдаһан ГРЭС-эй үлгэдэлнүүд нуурай уһыа бузарлана.

Город соогүүр урдааг Энгидай мурэнэй уһан үнэйн уухын аргагүй болонхой.

Тинхэдээ манайшье областдо экологическа талаар шиндхэгдэггүй асуудалнууд олон гэжэ та ойлгобо еһотой. Тэдэ хүн бүхэнэй ханааа зобоодог. Бидэшье өөрын экологическа аяншалга бэлдэжэ, удахагүй тэрэниа үнгэргэжэбди. Манай экологуудай нэгдэжэ байһанда халагламаар. Областини хэлбэлдэ энээн тухай материалнууд сэг үргэлжэ толлогдожо байдаг. Зүгөөр Буряад оройнхидол адли арадай хүдэлөөн манда мүнөө дээрээ эмхидхэгдэггүй. Байгалай жасын Шэтын отделени тухай дуулаа нэм. Тэрэнэй зүгһөө эрид шууд абуулгануудай бэлүүлэгдэжэ байһанинь харагдаагүй.

— Тинхэ яабаһье шиндхэгдэггүй асуудалнуудай хэдын олон байгааһье хаань, Байгалай хуби залан таанадай ханааа зобооно гү?

— Ханааамнай зобоонгүй яахаб дээ. Байгал гэшэ дэлхэйн үнэтэй сэтэй нуур болоно гэжэ би ойлгодогби. Тэрэниа хамгаалхын түлөө тэмсэжэ байһан Буряадай болон Эрхүүгэй областини хүн зонтой Шэтэшье гүйсэдөөр ханаалаа нэгдэнхэй.

— Байгал манда нангин, субад эрдэнэ болодог, — гэжэ Шэтын

инвалидуудай «Гефест» гэхэн областной клубай түрүүлэгшэ Александр Васильевич Елисеев хөөрлөөдөөнэ оролсобо. — Бидэ, инвалидууд, тэрэндэ тон ехэ баяр хүргэдэгбди. Бэээ хороохоор нэдэһэн нүхэр намда би байха. Харин нэгэтэ Байгалаар ябажа ерэнээр, энээн тухай бодолоо огтолон орхиһон байна. Нуурай үзэсхэлэнтэ байхан байдал тэрэниа ажабайдалда тэхэрюулээ. Байгал эржэ караһан хүнүүд хүжюун зугаатай, энэрхы байхан сэдхэлтэй болодог гэжэ би өбөөроо хүм. Нуур хосоржо магад гэжэ бододшье үзэхэнэй аймшагтай байна. Байгада хайша хэрэгээр хандаха ябадалыа мөөнөдтэ, инвалидуудта ханаа амараар, эзэн бусаар хандаһантай адли гэжэ би тоолохо байнаб.

— Манай хөөрлэдһөөр байтар Анатолий Иванович ажаалаа дүүргээд, шэрэ болон бирирээ орхибо. Сагаан бүд дээрэ нимэ бэшлэгэ мундэлшоод байба: «Шэтэ Байгалда дуратай!»

БАГАХАНУУДШЬЕ НАА, ХОРО ХҮРГЭНЭ

Аяншалгын удаадахи хоёр үдэр марафон зайда спринтерскэ урилдаа хануулаа. Сагай уларилһаа боложо, хаатаһанаа хүсэхэ баатай болообди. Сотниково Татаурово хүртээр 8 часай туршада гаталаабди. Үдэр соо 50—60 модо гаталдаг дүршлэтэй туристнуудтал энэ зай богон шэнгээр ханагдаха юм бээ. Гэбшье аяншалгада хүүгэдшье, инвалидуудшье хабаадалсаа юм. Тэдэнэртэ 32 модо зай гаталха гэшэмнай нилээд хүшэрхэн зам болоно.

Эдэ үдэрнүүдтэ элдэб олон шиндхэгдэггүй асуудалнууд тобойн гаража эрбэ. Бидэ Байгалай хажуудахи промышленна томо барилганууд Селенгинскийн ЦКК мэтэ олон юумэ хэлдэг, бэшэдэгбди. Зүгөөр багаханууд предприятия тухай огто мартажархидэгбди. Тэдэниа хамталжа абаад үзэхэдэ, байгалида нилээд ехэ хохидол үшаруулдаг. Өөһдөөшье бодоод үзэгты. Татауровада хирпинсын, заһабарилгын-механическа заводууд, Таловкада түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдэй завод, Ильинскэдэ модо талладаг бааза би. Эндэ хэдэн арбаад котельнүүд хүдэлнэ ха юм.

Экологическа аяншалгада хабаадагшад гансал Татауровай РМЗ-дэ хүрөө. Хэрэгһээ гараһан тоһонууд болон электролидүүдэ хайшань хэхэб гэхэн асуудал эндэ шухала болонхой. Мүнөө үедэ тэдэниа сэлбэрлэгүүгөөр ойдо абаашажа нүхэн соо хаядаг. Бидэ тэрэ нүхыа хараабди. Тэндэ дээгүүрээ тоһолонг тоһолонуудтай, аялгүйхэн үнэртэй багашаһыа хаа, аһала гүнзэгы нүхэн харагдаа нэн. Говэ хайхан шэнхэн модоной дунда малтагдаһан нүхыа тойроод ямаршье ургамал урганагүй.

Машинануудыа шэрэдэг, заһабарилдаг бүхы цехүүд соо конденсаторнууд тодхогдоогүй байба. Шэрын сасардаһан агаарта дэгдэнэ гэжэ предприятия шалгаха үедэ элнүүлэгдээ. Харин завод Сэлэнгэ мурэнэй эрье дээрэ түбхинэнхэй.

— Бидэ нүүлшын модельнүүдэй конденсаторнууд болон фильтирнүүдэ табихаар бэлэмди, — гэжэ ахамад инженер В. К. Богатых хэлбэ. — Тээд тэдэниа хаанаһаа абалтайб? Урлан нарийжуулагшадэй дүрадалнууд НИИ-нүүд соо шэнгэшэдэг. Зүбшэл заабари, эрдэмэй талаар туһаламжа абахын тула хандаха газараа олодоггүйбди.

Сэлбэрлэдэг түхээрлэгнүүд манай экологини үнэйн хүндүүлхэй үбшэн болонхой. Энэ талаар Татауровада аһала гэмгүй. Таловка станци дээрэхэ сэлбэрлэдэг түхээрлэгнүүдтэ сүүдэдээ 650 кубическа метрэй орондо 1500 кубическа метр мууһтай уһан орожол байдаг. Энээн дээрһээ харахада, мууһай үлгэдэл уһан сэхэ адхадана.

Гурбадахи үдэртөө нэгэ бага хүнгэн шэнгээр ханаабди. Урдандаа хааһаар хүн ямар байдаг бэ гэжэ балай өхээр ойлгодоггүй

нэм. Югослав тосхойн хүндэмүүшэ хүн зон манай байһан газарта хэды өхэ хааһаар хү асараа гэжэ ханаабта. Гурба литрэй 5—6 бааһаар дүүрэн «ху асарадам», эсэ-шэлэн бидэ амтархан сэдхэлээ ханан уугаабди. Хаа хаанагүй ябахадамнай, тэндэхи зон хүндэмүүшэ хайнаар угтадаг байгаа. Зүгөөр аяншалгада хабаадагшад Югослав тосхойнхидой асарһан хүн тухай баяр бааскалантайгаар дурдан ханаа.

БАЙКАЛЬСК УТААТА ХОТО

Эндэ, Югославдэ хамта гурбан үдэр соо аяншалганай нүүлээр экологическа аяншалгада хабаадагшадтэй би халасааб. Командировкин болзор дүүржэ, Улаан-Үдэе бусаха хэрэгтэй болобо. Тэдэнэртэй халасаа ехэл дүрагүй байгаа. Редакцини дэбари дүүргэжэ байһан хадаа бусаха хэрэгтэй болобо. Удахагүй тэдэнэртэй уулзахаб гэжэ ханаа сэдхэлээ тэгшэлбэб.

Аяншалгын эсэс болохо Байкальскда би тэдэнэртэй дахиад уулзабаб. Энэ хугасаа соо аян замдэтайн юун болооб гэжэ эгзэн түрүүн асуугааб.

— Селенгинскдэ ЦКК-гай хоолойнуудһаа үдхэн хара утаанай өөдөө дэгдэн баажа гарахынь хараабди.

— Кабанскда «Байсал — дэлхэйн субад эрдэнэ» гэхэн фестивалда хабаадаһан харини гүрэнүүдэй бүлгүүдэй концерт хараабди.

— Брянскийн хүн зондо баяр хүргэнэбди. Тэдэ маниае банкда оруулаа. Ута зам гаталһанай нүүлээр халуун банкида орожо бэээ хэрэгхэдэ хэды зохид байгааб дээ.

— Брянск хандаргажа, хүн зонинэ ондоо тээшэн нүүлгэжэ абаашахань, тосхойнхид энэниа буруушаана гэжэ дуулаабди. Иймэ ябадал гаргуулжа болохогүй. Нютажаһан газарһаань хүнүүдэ ондоо тээшэн нүүлгэхын орондо ЦКК-е хааг лэ. Гэр табилга суглуулжа болохо гү?

Найдууланһаа өһөөр Эрхүүгэй «Байгал хамгаалгада» гэхэн хүдэлөөнэй түлөөлэгшэд Байкальскда эрбэ. Бидэ тэдэнэрье угтахэ түсэбтэй байгаабди. Харин энээнһээ үрэ гараагүй. Тэдэниа электрчкиэр хүржэ эрбэ. Байкальскын түбэй талмай дээрэ экологическа мэдээсэлтэй агитационно стенднүүдэ дэлгэжэ, нютагай хүн зонтой үгэ булалдаа, арасалдаа үүсэхэбди. Тэдэнэй олонхи экологистнуудыа хубин дайсанһаа өөрзгүй шэнгээр угтадаг. Байгаа гэжэ хэлэхэ хүсэлтэйб. Тэдэниа ойлгоогүй байхын аргагүй. Юуб гэжэдэ, комбинат гэшэ тэдэнэртэ гэр байра, үндэр түлбэртэ ажал, тодорхой эрээдүй болоно бшуу.

Харин город дээгүүр манатан тогтошоһон хара утаан тушаа юун гэжэ хэлэлтэйб? Сероводородой үнэр хаа хаангүй гутаадал гэнэ. Байкальскда оройдоо «эгэ үдэр соо байһан аад, хубсаһа хунартаманай элдэб хорото бодос шэнхэн шэнхэн ханаадаа нэн. Энэ хара утаан толоһоо харагдана, үнэриншье холуур саагуур таранхай.

Мүнөө аяншалгадаа тэхэрнэбди. Үрэ дунгуудыа гаргахаар болоо. Зүгөөр аяншалгын үрэ дунгуудыа хараад, баярлахын аргагүй. Хараалдаһан зай гаталагдаа. Митингнүүд үсөөнөөр үнгэргэгдөө. Юундэб гэжэдэ, аяншалгада хабаадагшад агитационно хүдэлмэридэ бэлэдхэл муутай байгаа. ЦКК-да ошожо шэдаагүйбди. Эндэ комбинатай хүдэлмэрилэгшэд эзмэ-тэй. Дүй дүршлэтэй боложо, хүнүүдэй бээ бээтээ дүтөөр танилсажа, ойлгодог болоһонинь гол шухала. Шэнэ аяншалга эмхидхэхэ хүсэл эрмэлзэл би. Энэ удаа Байгалай хойгуур аяншалга үнгэргэхэ хүсэлтэй.

Байгал тээшэ шэглэһэн зам нилээд уга, тэрэнэй асуудалнуудыа шиндхэхэ замууд үшөөл гүйсэдөөр тодорхойлогдоодүй.

С. БЕРЕЗИН, манай нэр.

Тийн 33 наһатай Мандухай Монгол түүхын зохиолнуудай хөөрээ дэгэй ёһоор, 7 наһатай хүбүүнтэй "бээс холбожо", "алтан урагай" талһалдэггүй хаан шэрээ залгамжалхадань, бээс хайрлангүй эрх илэлэн абаһан гэжэ мэдэгдэнэ. Кинодо энэ хөөрий наһанай ээр гэлээс 10 жол байгаа гээд харуулна. Гэбшье, тэрээнһээ болох олон түүхын баримтанууд энэ кинодо ондоомоог болгогдоһон гэж тэмдэглэмээр байна. Кино табигшад өөрынгөө дураар болгох эрхтэй гээшэ ааб даа. Жэшээнь Мандухай үнэн дээрээ Бага-Мунхуһөө 2 бэшэ, харин 8 хүүгэдэй түрэн байна, тиихэдээ тэдэ бултадаа 4 хир байгаа, тэдгэнгээ аунда гансхан лэ басаган байһа. Энэ бүри гайхалтай ушар. Тэдэ бүгэдэ 7 хүүбүүд нэрэ дээрээ "боло" гэжэ нэмэртэй байһан. Энэ тэдэ Мандухай-хатан өөрынгээ залууда ушаран абаһан Үнэболдой дураасалда хүбүү түрэнһаа, нигэжэ нэрлэхэб гэжэ Чигсваанай хүлдын тахилгеной удаа тамгариг үгэһэн түүхэтэй.

Кинофильмдэ харуулагданаан эрхмэр уянгах хэлхгүүд түүхын үзэгдэлэе шэмэжэ, эхэ хонирхолтог гомор харагдана. Энээгэй тоо, Мандухай ба бага наһатай хамтархоерой шэгай наадагшэ, хаанай элшын Мандухайн эсэгын гэрлэе эрээд, басагынь эрхын, хаанай хоер бага хүбүүдэй наншалдахы тэмдэглэжэ болоно. Бүхэ энэ хэлхгүүдтэ кино табигшад болохы байһан үйлэе һайнаар харуулахы түлөө элдэб янзын мээмэлтэ зүйлэе харуулахаа хуураагдана.

Гүрэнэй өхэ тамга гэдэг Того
Түмэрэй абажа гарахан та
үшөө Дайсун-хаанай үедэ гээг
хэн түүхэтэй. Монгол түүхэ бэш
тэ энэн тухай нимэ домог б
даг: нэгэ хонинной 3 үдэр ног
туруугаараа нэгэ гезарта малта
нахахэгүйднэ, хони адуулжа я
хан хүн гайхаад, тэндэнэ ошоо

Саашан эхэлхэд, фильмдэ
руулагдаһан эхэнэрнүүдэй хуу
һан бага бэшэ һажга түрүү
Урданай монгол һамгадай үм
дэг гайхалтай һайхан алтан т
гоор хэһэн субанууд, орео ар
оһон янза бүрчин малгайн
марташагүй гайхамшаг туйб
юундэ харагданагүйб! Тэдэн
мөөшье хүрэтэр Улаан-Баата
музейд хадагалагдажа байдаг
юм. XIX зуун жэлэй һүүлэй ба
зуун жэлэй эхин хүрэтэ
хугасаа соо абтаһан баян
нэрнүүдэй тэрэл зураг абжа
хэдэ айталар буюу хүрээдэ

Б. БАЗАРОВА,
Буряадай эрдэмэй түбэй Зүүн
зүг шэнжэлдэг таһагай
хүдэлмэрнлэгшэ, түүхын
архивын хандидаг.

наш удирддагдга соодон чаман
урижа оруулээд, Далай-лама гэ-
соло үргөөд, Монголыг лам-
шаканда оруулхыг гуйһан юм.
Энэ хэрэг 1578 ондо болоо бэл-
Тиихэдэ Түгэд маягаар бариг-
гэрнүүдшье (заримангийн мүн-
нэй улаан хирпинсээршье бар-
даһан харагдана) тэрэ үедэ бай-
оһогүй.

Түгэсхэлдэ Даян хаанай үе
монголшуудай хэлэний талаар
ража үзэхэдэ, үйлэдэ оролсо
хүнүүд өхэнхидэ «ч» гээд дууг
на. Энэ тон зүб. Юуб гэхэдэ,
үеийн Губини урдахи монголын
Хэлхын «ц» «дэ» орондо «ч» г
дуугардаг байһан. Хэлхэ тэр г
та Монгол гүрэнэй хойто бигд
байһанһаа, гүрэнэй бухы богд
хэрэг ябадал Урда Монголд
ложо байгаа. Тэрээнһээ галиг
лэдэ хабаадагшадай аманһаа
дай олон тоото сэтэн мэргэ
нүүд гарана («Эхэнэр хүнэй
ута, ухаанинь богони», «тэнг
дэ ганса наран, газарта г
хаан» гэхэ мэтэ). Тэдэнэ «тэнг
XIII зуун жэлэй үедэ бэшэгдэ
«Монголой нюуса тобшо» гэх
гайхамшаг хонирхолтой түүхы
аман зохиолой дурасхаалта бэш
тэ дайралдадаг юм. Тиймһээ
нофильм табигшадай шадам
бэрхэ өргөөр, уран найханай м
гаар нягталан харуулһанай аша
энэ кинофильмһээ манай зүг р
«тадын үнэр» анхилаад абба
хэлэ маша зүб болоо.

Б. БАЗАРОВА,
Буряадай эрдэмэй түбэй Зүүн
зүг шэнжэлдэг таһагай
хүдэлмэрнлэгшэ, түүхын
архивын хандидаг.

гэр бүлэнхөөл үхивүү хүмүүжүүлгэ эхилдэг гэжээ. уншагдааа энэ темэд хөөрөлдөөндэ уринабди. жаргалтай хүнийе хүмүүжүүлхэ гэ- нэн гансал зогилго урданнай та- бигдана.

Үйлсэ гэрэн үгэһөө нүүлэй үгэдэ юмдэ- шыб айдаг боломжойбди. Гэрүүдэй хоо- рондуур зурим ошоһон үйлсэ тухай хэлэнэ бэшбди.

Үйлсэ гэжэмнай хүүгэдэй саад, хургуули, кружок, спортивна секци, магазин, боль- ница, хүршэнэр гэхэ мэтэ болоно бшуу. Бодото байдал ямар бэ гэжэ нимэл гээгэр- нуудһаа үхивүүднэй бүхы юумэндэ хурана бшуу.

Үхивүүн ябадаа бүхы юумэ түргэн мэд- дэжэ абаха, туршаад үзэхэ гэжэ хүн бүхэн оролдоһон байха. Тимэнхэ багашуудда эрхлм жэшэ болохо гэжэ бүхы шадлаа- раа оролдохо ёһотой болонобди. Энэмнай нэгдэхэ тобшолол мүн.

Хоёрдох тобшолол гэхэдэ, үйлсын муу нүлөөһөө үхивүүдэ аршалха, абарха гэжэ айл бүхэн оролдодог байха. Тээд ишэ тиншээ бү зайгуулта гэжэ үхивүүдэ мян- гашы дахин хараагаа һаамнай, өөрынхээр эрэл байхала һанадаг. Хүсэ хэрэглэхэдэ үхивүүн бүрн үсэд, хэрэгшэ шэрүүн абари зантай болодог гэжээ. Хэрбээ бүхы хүсээ хэрэглэжэ, үхивүүдэ үгээ дуулгадаг һаа, саашаааа нилээд зохохот, өхэ юумэ үзэхэт гэжэ хэлэхэ байнаб. 15-18 наһатай боло- ходоо үхивүүднэй абари зангаа, хүмүүжэл болбосоролгоо харуулжа эхилдэг гэжээ.

Гэр — хургуули — кружок. Эдэ бүгэдэн- һөө ондоо юумэндэ анхаралаа хандуулдаг- гүй хүүгэд һарюу алхам хэхгүй, сэхэ зам- һаа хадуурхагүй гэжэ байгаад хөөрөлдэдэг байха. Тээд бодото дээрэ хэр нимэл? Үйлсэ үхивүүдэ гансал муу нүлөө үзүүлдэг бэшэ гэжэ хэлэхэ байнабди. Гэрнээ ондоо тээл үхивүүд бээ бээ ойлгожо, хүндэлжэ хурахааа гадна шэнэ һонирхолнуудтай, шуналнуудтай болоно бшуу. Велосипедээр, удаан мотоциклаар ябажа, гитара дээрэ наадажа, зохидоор хубсалажа хурана, үшөө басаганнай жэл үнгэрһэн хойно утаар та-

ҮЙЛСЭНҮҮД, ҮЙЛСЭНҮҮД...

андэ ямар юумэн гол шухалаб гэхэдэ, үйл- сэдэл үхивүүд харилсажа, нүхсэжэ, кол- лектив гэжэ юун бэ гэжэ ойлгожо хурана. Ямаршье наһанай хүнүүдтэй харилсажа хураха гэжэ юунхэһөө шухала гэжэ һа- наха байнабди. Гэр бүлнөөл үхивүүмнай бүхы һайн юумэндэ хураһан, эхи абаһан гэжэ байгаад ээрим түрэлхид хөөрөлдэдэг байха. Энэһиние буруушаанагүйбди. Гэбэ- шыб үйлсэ үхивүүа хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ мүн лэ нүлөөһнэ гэжэ мартажа болохогүй.

Үнхөөрөөшье түрэлхидһөө, бүлэ соогоо харилсаһаа өхэнхи юумэн дулдыдааг ааб даа. Тимэнхэ үхивүүнэй хажууда хэр- рэлдэхэ, бодолгүй үгнүүдэе андалдаха, өрсөлдөхэ гэжэ тон буруу. Үхивүүнэй муу- гаар хүмүүжэлһэн байгаа гэжэ һаа, хургуу- ли түрэлхиде, харин түрэлхид өөһэдһин- гоо ээлжэндэ хургуулине нэрэ хурагуй эс- мэлжэ эхилшэдэг. Үшөө тинхэдэ үйлсэ, үетэн нүхсэһын, хүршэнэрын ээмэтэй гэжэ байгаад яридаг хүнүүдшье олон байдаг.

Дүрбэ наһатайдаа манай басаган үгын аял- гануудые удаанаар татажа, һүүлшын үе дээрэ сохилто хэдэ болошоо һэн. Тэрэн- тай нүхсэдэг басагадшье баһал нимээр дуугардаг байгаа. Үбгэнтээ бидэ хотон- гоой моодотойн шанга тэмсэл абуулжа эхил- бэбди. Хүүгэдэй психологи тухай нимгэнхэн ном талаан болоходоо дайралдажа, өхэ юумэ мэдэжэ абаа һэмди. Санганик үхи- бүүд үгэнүүдэе удаанаар татажа, һүүл- шын үе дээрэ сохилто хэхэе һанадаг гэжэ ном соо бэшээтэй байгаа һэн. Иимээр дуу- гарха гэжэ юрын лэ абадал гэжэ унша- хадаа, һанаагаа амарбабди. Үнхөөрөөшье басаганнай жэл үнгэрһэн хойно утаар та-

тангүйгөөр тоб байса дуугаржа хүрээ һэн. Үелдэг басагадһиншье баһал зүбөөр дуу- гардаг болобо. Манай басаган үйлсын үүргэ дүүргэ гэжэ хэлэбэл, алдуу болохо- гүй ха.

Гурбадахи тобшолол. Үхивүүнэйгээ сэд- хэһые гүнзгыгөөр мэдэжэ абэхын тулз педагогическа литература олоор уншагты. Тингэбэл хэрэгтэ хэрэггүй ушарнуудта һа- наагаа зохохое болхот.

«Хэрбээ үхивүүнэйгээ таанадай һанаанда таарахагүй хазгай ябадал гаргаад байгаа һаань, яаха өһотойб?» — гэжэ таанад асуу- жа болохот. Нэгдэхээр, таанадаһаа нуюн- гүйгөөр сэхэ руун хөөрэхэдэнь баярлагты. Тинхэдэ тэрэ таанадад найдана гэжэ. Бүхы юумые саг болзор соонь мэдэжэ абаха болоно гэжээ. Хоёрдохөөр, мэдэе алдажа, юушье мэдэхгүй шэнги бү бологты. Гур- бадахаар, энээн тушаа гүнзгыгөөр бодожэ үзөөд, эгээл ашатай туһатай мэдээсэлһээ тодорхойлон элирүүлхэ гэжэ оролдоты.

Һүүлшын пункт арсалдаатайшье байжа, за- римдаа муушье ябадал туһа хүргэжэ ма- гада. Ажабайдалһаа жэшээ харуула. Манай дунда басаган ямаршье шалтагангүйгөөр гэнтэ гэрэй ажалһаа хулжахаа, хотонгоо орхөөд ондоо тээшээ ошохое, тад ондоо үгнүүдэе хэлэхэе һанадаг болобо. Удан- шыгуй тэрэ шэнэ хани басага гэртээ ас- раа һэн. Тэрэхэн басаган юугээрээ онсо шалгардаг байгааб гэхэдэ, хилар бэшэ аад, баруун нүдөөрөө баруун тээшээ, зүүн нүдөөрөө зүүн тээшээ харадаг байба. Хо- өр нүдөөрөө сэхэ хүн руу нашье харха- гүй. Түрүүшээр бидэ тэрэһиние зүбөөр хэ- ража хургаха гэжэ нилээд оролдоод аба-

бди. Тээд басаган бүхы юумэ ойлгожо байһан шэнги аад, бээе залхаа гэжэ орол- доогүй. Ямаршье юумэнэй болоол һаа, тэрэ һанаа амархан энэбхилжэл абаха. Газаашаа гарахадаа, суг наададаг басагад тухайгаа элдэб юумэ худалаар шашаха, иоргандань хэлэхэ, хоё-жоб тарааха. Ма- най басаган шэнэ нүхэрэйнгөө амар абари зантай байһаниие мэдэхэ гэжэ оролдонгүй- гөөр хойноһоонь ээлүүдгүй датаад абаха. Тээд хоёрые таһалжа ядахадаа, бидэ баса- ганай түрэлхидтэй танилсаха гэжэ бодоһо- бди. Тэрэнэй бүлэ бүхы юумэндэ һаааа амараар хандадаг, хүюун зугаатайгаар эжаһуудаг байшоо. Басагандаа элдэб бэлэг сэлэгүүдэе абажа үгөөд, мээндэтэл һаалта бү хэ, үлүү асуудалнуудые бү хура, бээе абаад яа гэжэ хэлэдэг байгаа. Басаган өөрыгөө мэдээд лэ эндэ тэндэ зайгуулгажа, хэдшье болотор наадажа хураһан гэжэ эли болоо һэн. Шэнэ нүхэр басаганзын ямар абари зантай байһаниие бидэ баса- гандаа ойлгуулжа шадаа һэмди.

хургаал заабари уншаад лэ, элдэб юумэ заагаад лэ ондоо хэмжээнүүдэе абаха, хү- мүүжүүлгын хүдэлмэри абуулха гэжэ орол- додоггүй түрэлхидэй үхивүүд бүри эртүүр бээе даагаад абаа һаа гэжэ оролдодог байха юм. Элдэб юумэ гансал үгөөрөө заа- ха гэжэ буруу ябадал. Өөрынгөө жэшээ дээрэ үхивүүдэе хүмүүжүүлхэ өһотойбди. Тээд олонхи үшэрта нимэ юумэн болсдог- гүй ха юм даа.

Иигээд лэ үхивүүд үйлсэдэ гаража, өөһэ- дынгөө дураар нүхсэһы шэлэдэг, муушье, һайншье юумэндэ адли тэгшэ хурадаг бай- ха юм. Ехэшүүл эдэ бүгэдэһиние тон һай- наар ойлгожо абаха өһотой. Үхивүүдтээ анхаралтайгаар хандажа, тэдэнэ ойлгожо хураагүй һаа, түрэлхид хэды өхэ алдуу эн- дүүнүүдэе гаргансбл

Табадахи тобшолол. Түрэлхид эгээн тү- рүүн өөһэдһыгөө шалгаха, ябадал бүхэндөө сэгнэлтэ үгэхэ уялгатай. Бээдэ шүүмжэл- хыгээр хандажа хураа һаамнай, өөһэдтэ- мнай туһатай байха.

А. РЕШЕТНИКОВА.

АРАДАЙМНАЙ ЁНО ЗАНШАЛНУУД

Гэр байра, хүмүүжэл тухай

Буряад арад зоной урда сагай ёһо зан- шал, жаяг заршам, гурим тушаа урданай үб- гэдэ хугшадэй үгэһөө, мүн үзэхэн хараһа- наашье һанаад үзэхэдэ, яһала һонирхоомор, үхэа бодол абамар юумэн олон байдаг гэжээ. Агууһаа Октябрийн революцийн үр- да тээ, хойшонхи хорьод-гушаад онойшье үшөө хаража үзэбэл, эрдэм гэгээрэлэй та- лаар буряад зоной байдалай нэгэ бегэ гээг- дэнги байһаниинь элитэ.

Манай буряад арадай дунда үни сэгһаа хойшо шажан мүргэлэй ном айнабтар үр- гинөөр дэлгэрһэн байна. Тэрэнэ юун дээ- рһээ бодомжологдоноб гэхэдэ, жаяг зар- шам, заабари, гурим гэжэһнэ яаха аргагүй нүгэл буян хоёроор холбоотой, хүлөөл та- биһан гээгэр нүгэл, юрэдөө, нүгэлгүй юу- мэн ехэл хомор һэн ха. Газар һэндэхэ, ан- зэһа борнойгоор малтажа, эдлүүрини га- зар болгохо болоо һаа — нүгэл, ой модо хайра галгүй отолхо гэжээ — нүгэл, гээгэр- та гадаһа шавха — нүгэл, худаг, уһан соо бос шорой хавха — нүгэл, нүгэлтэй ябада- лые тооложо барахын аргагүй. Буряад арад зоной эртэ урда сэгһаа элиһсэг хулиһсугуу- дай сахижа байһан гурим, журам ба ёһо заншал үшөө хаанаһаа дулдыдадаг байгааб гэхэдэ, урданай зон, илангаяа залуу тала эхэ эсэгынгээ, аха нүхэдэйнгөө хургаал заабар- и аргагүй өхэ хүндэлдэг, сахидэг байһан гэжээ. Алад сагшын хэлэлбэл, буряадууд малейнгаа ерһа шүрбжые элдэжэ, эд зөө- ри болгодог байгаа. Үхэрэй арһаар гуталаа үллэхәһаа гадна, моринойгоо бүхы тоног ээмсэг — хомууд, хударгы, боожо, жолоо хэдэг һэн. Хонинойгоо арһаар хубсаһа: дэгл, гутал, малгай, бээлэй, үмдэ, хантуу- эа, даха хүртээрөө өжжө үмдэдэг бэлэй. Ноһоороо — ойһо, баярһа өжжөһоо гад- на һэмы дараха, шэрдэг шэрэхэ мэтые хэ- дэг байһан гэжээ.

Манай Түгнэ нутагтай айлдэ ороходо, мо- дом өяга, мяһанай тэбшэ, үндэхэн улан, үмэс һаадаг модон тодуур, өйргөй һаба, үһэнэ түйсэ, өбөрсөг, хүнэй архи нэрэдэг тохигор сорго, долоон тамыгын тогоон, шо- бого шэрэм танха ба гурбан хүлтэй тулга гэжэ мэтэ гэр доторой хэрэгсэл байдаг һэн. Гэр соохи шэмгэлл габэл, гунгарбаатай, ур- даа низаган шэрээтэй бурханай шэрээ, ба- руун тээһи наринхан модон жабдан, хой- мортоны ута гэгшын модон үзэг абдар хо-

ёр дэбтасуулаатай, зүүн хойһонь хоёр хү- нэй хэбгэхэ үргэн модон орон байха. Тэ- рэнь ута гэгшын хилэнхээр бүриһэн дээрэ- тэй, хажуудань эмээлэй үхэг, тинхэдэ ажа шангын, уур нодүүрэй эргэнгэ зүүн хана- дань табигдадаг һэн ха. Дүрбэн хүлтэй стол, стул гэжэ оройдоошье байгаагүй. Харин нэ- гэ ябаган шэрээ айлһанай урда табиха, тэрээн дээрэ эдөө хоол түхөөрдэг һэн.

Тэрэ сагта айлда үхивүүдэе яажа хүмүү- жүүлдэг, удаань хайшан гэжэ айл боложо, ажаһуудаг байгааб гэжэ нэмэхэ һанаатайб. Минии мэдэхэдэ, нимэрхүү байгша һэн. Эхэнэр хүн үхивүүдэе түрэхэл ёһоороо тү- шам, заабари, гурим гэжэһнэ яаха аргагүй нүгэл буян хоёроор холбоотой, хүлөөл та- биһан гээгэр нүгэл, юрэдөө, нүгэлгүй юу- мэн ехэл хомор һэн ха. Газар һэндэхэ, ан- зэһа борнойгоор малтажа, эдлүүрини га- зар болгохо болоо һаа — нүгэл, ой модо хайра галгүй отолхо гэжээ — нүгэл, гээгэр- та гадаһа шавха — нүгэл, худаг, уһан соо бос шорой хавха — нүгэл, нүгэлтэй ябада- лые тооложо барахын аргагүй. Буряад арад зоной эртэ урда сэгһаа элиһсэг хулиһсугуу- дай сахижа байһан гурим, журам ба ёһо заншал үшөө хаанаһаа дулдыдадаг байгааб гэхэдэ, урданай зон, илангаяа залуу тала эхэ эсэгынгээ, аха нүхэдэйнгөө хургаал заабар- и аргагүй өхэ хүндэлдэг, сахидэг байһан гэжээ. Алад сагшын хэлэлбэл, буряадууд малейнгаа ерһа шүрбжые элдэжэ, эд зөө- ри болгодог байгаа. Үхэрэй арһаар гуталаа үллэхәһаа гадна, моринойгоо бүхы тоног ээмсэг — хомууд, хударгы, боожо, жолоо хэдэг һэн. Хонинойгоо арһаар хубсаһа: дэгл, гутал, малгай, бээлэй, үмдэ, хантуу- эа, даха хүртээрөө өжжө үмдэдэг бэлэй. Ноһоороо — ойһо, баярһа өжжөһоо гад- на һэмы дараха, шэрдэг шэрэхэ мэтые хэ- дэг байһан гэжээ.

Тэрэ үдэрһөө хойшо нэрайтай айлда жэ- лэй турша соо нэгэһые хүн орохо эрхэгүй байгаа. Мүн энэ үдэр гаргаад байһан үхи- бүүдэ найжаны алдар нэрэ хайрладаг һэн. Хүгшөөдэй мансэтай үхивүүдэе үлгэдэнь оруулха гуримтай байгаа. Жэл үнгэрөөд байхадэ, найжа ламалаа залажа, үхивүүнэй- гээ сээр тайлуулдаг ёһо гуримтай бэлэй. Мүн аха дүүнэрээ, хүгшөөдэйгөө урижа, жэл дээрнэ үһыень абуулжа, аргагүй өхэ хэрэһи жэлэй болзороор ойһоо наһанай шэлбүүһэ гээһын асаржа, хэрлэһи дээрнэ сээр хадхуулдаг һэн.

Тэрэ үхивүүн саршадаа хүрһитэй алтан дэлэй дээрэ хүлөө шоройдоһоор томо бо- лоо ааб даа. Үхивүүн үндэжэ бээе хүсөөд,

күбүүн хүнэй һамга абаха, басаган хүнэй ха- дамда гараха жама ёһо мэдээжэ. Урдан үхивүүд ном үзэжэ ябаха арга бо- помжогүй шахуу байһан ха юм. Мүн зөөри бээшээтэй, шадатой айлай үхивүүд эрдэм номдо хурадаг бэлэй. Зүгөөр жинэрэй ай- лай үхивүүд тиниэ аргагүй һэн. Имангал эхэ, адуу шадаттай айлай үхивүүд баяшуулай эсэгынгээ ажал хүдэлмэридэ хамһалсаха, мал адуулха, барлэг зэрсань болоһоор үн- дыдэг байгаа ха юм. Тингэһээр айлай үри бээ гэрлэхэ, айл бу- лэ болохо арюун уялга тохөөлдөхө өһотой болохо. Бэриэз буулгаха, хүрим түрээс хэ- кын урда тээ, худа урагтаа ошожо, бэлэг тахил табиха, бэри басагаа эрихэ гуйха,

амаргүй өхэ хэлһэн, тоссондоон болохо жэшээтэй ушарнууд болодог байгаа. Бүри урдан хэдэн толгой үхэр мел, хони амса, баримдаа табан хушуу мал барюулдаг саг байһан гэжээ. Хаданда гараха басаганай түрэ найрайһын урда тээ хэдэн хонго соо тү- рэл гаралдаа айлшалжа ошохо, хэдэн һүни олоороо сугларжа, горитойхон сэгнэлгэ бо- лодог һэн. Иимэ һаадан сэгнэлгэ дээрэ эл- дэб олон юрөөлүүд хэлэгдэдэг, һайн һай- ланиие хүсэхэн дуунууд эхлэдэг байгаа.

Занди ЗАМБАЛОВ, дайһай ба ажалай ветеран. [Буряад үнэнэ гэгээтһээ абаһа].

(Үргэлжлэл. Эхнийн 22—32-
дохи номерүүдтэй).

1942 оной шэрүүн үзэл минин танкова бригадада алба хэжэ бай-
хадмин, түрэл бурхад театрай-
мнай артистнууд концерт табиг-
хала ерээ агша лэн. Тэндэ Надеж-
да Казакова Петроватай уулзаа
бэлэйб. Би тикхэдэ моторстрелкоа
батальоной минометно ротын ко-
миссар ябааб. «Мажуркада» алба
хэжэн хүн бүхэн тэндэ ямар муу-
хай хүйтэнэй болодогыг, хэды
хоротой халхитай үлэдэггүйгэ бай-
мэдэх байхал Дайнай жэлнүүдтэ
дайшалхы хүдэлмэрийн үдэр тэн-
дэ сүүдэдээ 12 час үргэлжэлдэг
байгаа. Сэрэгэй һуралсал гаража,
тэсэшгүй хүшэр үдэрыг үнгэр-
гөөд, үдэшлэн Улаан Армин
байшан ошобо гэжшэб. Забай-
кальска фронтын частнуудта кон-
церт табихаа өршэн артистнуудыг
би бултын танхна хүн байна
бшуу, тин тэрэ концертдэ ямар
эхээр сэдхэлээ хүдэлгэн ошоныг-
мин ойлгоно өһотойт. Тикхэ үедэ
мүнөөнэй Забайкальин сэрэгэй
округ Забайкальска фронт гэжэ
нэрлэтэй байгаа юм.

Концерт айнабар һайнаар үнгэ-
рөө бэлэй. Солдат болон офицер-
нууд бодото искусствэе һанаша-
һан дээрхээ дунда зэргын гүй-
сэдхэлгэ эр им дээрэ тоолодог
байгаа гэжэ хэлэхээршэе һанана-
гүйб. Харин манай артистнууд зал
соо һууһан түрэл бурхад солда-
дууд, офицернуудыг харахадаа
урмашан баясажа, эсэлхэншэе
мартажархөөд, өһөдүгөө но-
мернуудыг гайхалтай зоригжол-
тойгоор гүйсэдхөө лэн.

Хаанашы өһо гэншэл бин ха
юм даа — эзэн залш айлшадаа
сайлуулха өһотой бшуу. Тин ар-
тистнуудай бригадыг би байрадаа
урибаб. Айлшадаа хүндэлхөөр
гэршүүхын хуурай концентрадаа
бэшэ ондоо юмашыг үгы бай-
гаа. Тэрэмнайшы «НЗ» гэхэ гү,
али ойроо хүртэшгүйг нөөсэ бай-
гаа юм. Бидэ тэрэ концентрадаа-
раа каша шанаад, хилсэлэшгүй-
гөөр, бусалһан уһантай холижо
эдээ бэлэйбди. Юундэб гэхэдэ,
эдэлшүүлэхэ сайшыг, амта оруулха
саяааршэе байгашгүй. Минин үн-
нэй хани нүхэр, РСФСР-эй арадай
артист Бама Мелентьевич Бал-
дековтой.

— Эх даа, энэхэн кашада юу-
хээн хэрэгтэй байгаа даа. — Гэ-
жэ тикхэдэ һанаа алдан дуугар-
һыныг мүнөөш болотор мартыдаг-
гүйб.

Надежда Казакова Петрова гэр-
нэй эзэн эхэнэрэй үүргэ дүүргэж
лэн. Шанаһан кашыныг эдэс ха
юмбиди. Һүүлдэни аяга амһар-
тымни бултын угаагаа бэлэй. Эгээ
шухала юмэн юуб гэхэдэ, һүү-
лээрн бидэ садатаргаа хөөрлөө
һамди. Юуб гэхэдэ, бэе бөөдэ
хэлхэ, хөөрхэ юмэн манда яһа-
ла байгаа даа. Тэрэ аюулта дай-
най хэсүү жэлнүүдтэ дайралдаһан
бэрхэшлэшы яһала байгаа. Гэб-
шы хүн бүхэмнай илалтадаа заха
хизааргүй этгэдэг лэн. Холо га-
зарта, түгшүүрилтэ үедэ, таарам-
жагүй эрхэ байдла бидэ хууша-
най нүхэд уулзажа, бултадаа ошо-
ролдон, тэбэрлэн, минин уйта-
хан тһалга соо һуугаа бэлэйбди.

Улаан зудан һара гэжэ бүхы
һалбарха юмэнэй бууһаа дэгжэ-
жэ хаһа ха юм. Энэ һайн заяата
һарада үмхи түгшүүлхэ, үжнэхэй
мүшэрһөө бэшэ бүхы юмэн һал-
баран баглайрха өһотой юм, юун-
дэб гэхэдэ, энэ үедэ нараатайшыг,
дулааншыг, шинг нойто элбэгтэй-
шыг байдаг ха юм. Улаан зудан
һарада 180—200 янзын сэгсэг һал-
бардаг юм гэжэ уншагшад мэдэхэ
байха гүт! Би улаан зудан һарыг
эхээр ташаадагбин, юундэб гэхэ-
дэ, минил зугааһын хэлхэдэ, эгээл
энэ һарын эхиндэ би түрэнэн га-
раһан байна бшуу. Тимхэһээ на-
һаа ондоо Буряадай эхэн уран зо-
хоолшо улаан зудан һара тухай
уншагшадтаа хөөржэ үгэхэб даа.

Өөрынгоо түрэл республика тухай
мэстгэл бэшэхэ энэ үүргэ уял-
гадаа би үнхэнэй түхээрээ, бөөс
бэлдэжэ ябаа хүм. Үбэлэй ута
һуниһа һуниһа, Буряадай суута
һүлгэршэдэй үлгэр хөөрхыг дэ-
мэ шагнадаг байгаа бэшэб. Түрүү-
шын холхоуудай түрүүшынгээ ал-
дам хэжэ, бэрхэшлэтэй ушарха-

дань, комсомолой уряалаар Бу-
ряадайнга алишыг булан тохой-
до дэмы ошодог байгаагүйб. Эгээл
энэ үүргээ бэелүүлхым тулада
парти намёе уран зохоолшо бол-
гоо бэшэ аал! Өөрынгоо тикхэ за-
луушыг бэшэ, мүн баһа үтэлһэн-
шыг бэшэ дала мурэ дээрэ хэды
хүшэр, харюусалгатай ашаа аша-
ха гэжэ байһанаа би һайн мэдэ-
нэб. Дала мурни даажа шадаха
гээшэ гү! Даажа шадаха өһотой!
Бидэнэр ямар нэгэн шухала
хүдэлмэри хэзэ, тэрэнэйгээ ашэ
туһыныг тодорхойлох гэжэ орол-
додоггүйбди, үгышыг һаа тэрэн-
һээ зайладаг гэхэ гү, али тодор-
хойлон хэлбэл, тэрэ хэһэн шуха-
ла хүдэлмэрингөө дунгыг али-
баа талаһаныг гаргадаггүй нүгэл-
тэй зом гэжэ хабди. Би эндэ Мо-
сквада үнгэргэгдэдэг манай Бу-
ряадай литература болон иску-
стын декададууд тухай хэлэхэ
гэжэб. Тэрэ 1940 ондо болоһон
декадын дүн хэн согсолоо һэм!

Үгы ха юм даа. Тэрэ үеын Дээдэ-
Удын бурхад интеллигенциин олон-
хидын Москвада тикхэ декада
үнгэргэжэ болохо гэжэ этгээгүй
байһыныг яажэ мартажа болохоб.
Дээдэ-Удын хара мурөө хараһан
амитад, Дээдэ-Удын дэндүү аша-
та зон Москвада Буряадай иску-
ство болон литературы декадын
болохо гэжэ байһыг дуулаад, наа-
да барин эльгэ хатаһыныг мартажа
аалди! «Юун! Буряадай иску-
стыг Москва абааһаһанай гэжэ
гүй! Алин гэжэб тэрэ искуства-
тай!» ha-ha-ha! — гэжэ байжа
хороор хошоролдоо бэшэ лэн
гүй! Ингэжэ зонор уран бэлгитэ
этгээгүй тэдэнэр ямар харюу
абаа һэм! Үндэһэн бурхад иску-
стын гайхамшата үндэр сэгнэл-
тэдэ хүртэһыныг дуулажа, анираа
хатаа һэмнай. Энэ амжалтаһанай
искустыг шэжлэхэ талаар хэ-
һэн тусхай ямар хүдэлмэри дотор
харуулагданхайб! Тикхэ тусхай
шэжлэгын хүдэлмэри оройдоо
үгы. Хаа хаһан лэ зарим хүнүүдэй
дурсалга, энэ тэрэ тэмдэглэл, за-
рим хүнүүдэй хэлһэн үгһөө бэшэ
юмэ байхагүй. Ингэжэ болохо
юм аал! Декада үнгэргэхэ дүй
дүршэл гэжэһанай бидэнэрэй бул-
танаймнай гайхамшаг ахэ баялг
болоно бшуу. Декада гэжэһанай
Октябрийн хубисталай ашаар эрхэ
сүлөөгөө оложо, бэлгитэ һалба-
рууһан арадай зохоон байгуулхы
бүхы арга боломжөө нэгэ доро
бултын дэлгэн харууһан ябадал,
согсолоон хамталһан ушар мүн. Тэрэ
дүй дүршлэһан мүнөө хэндэшы
хэрэггүй юм гү! Дээдэ-Удын хара
амжа хараһан амитадаа үшөө муу
һанаатай, үшөө хорото сэдхэлтэй,
эрхэ сүлөөгөө олоһон Ази, Афри-
кын арадуудай соел болбосоро-
лыг урууны дараха, хардалга гүр-
дэлгэ хэхэ гэжэ байдаг, эшэхы
мэдэхгүй элдэб балмад ашатаһан
олон бэшэ аал!

Ямар бэ даа бурхад нотаг орон-
до совет засагай оршоно байһан
арбаад гаран, хореод жэлэй тур-
шада урданы дарлэгдажа байһан
арадай соел болбосорол эды түр-
гөөр хүгжэжэ, өөрын оперо бай-
гуулха арга боломжо би болоо
гэжэ хэн этгэхэ байгааби! Харин
үнэн дээрээ энэ декада хадаа ма-
най бурхад арадай соел болбосо-
ролой бодото дээрээ хүгжэһыг
харуулаа ха юм. Хэрбээ манай
бурхад арадай хаанта засагай үе-
дэ соел болбосоролой талаар
эгээн гээгдэнгэй байгаа һааны, им-
гал совет засагай ашаар энэ арад-
та урданы хээшэшыг байгаагүй хүг-
жэлтэ дэбжэлтын үргэн үүдэн
нээгдэжэ, Совет Бурхад орон ажа-
хыгаа хүгжөөһэн, болбосорол, хү-
мүүжлэлтэһээ талаар урдалһан
байна бшуу. Эгээл энэһыны 1940
ондо Москвада үнгэргэгдэһэн де-
када гэршэлэн харуулаа ха юм.

Нэрээшыг, эрхэ сүлөөгөө гартаа
абаһан, аха дүү арадуудай нэгэн
бүлэ соо үндэһэн бурхад эрэд
өөрынгоо бэлгэ шадабарини гүй-
сэд дүүрэнээр дэлгэн харуулха,
хэдэн зуун жэлнүүдтэ нөөжэ бай-
һан өһо заншалаа шудалжа үрди-
һэн арга болоһон байнал. Ингэ-
жэ аргатай болоһон байнал. Ингэ-
жэ оройдоол арба гаран — хореод
жэлэй туршада 150—200 жэлэй
жэлэй туршада хэгдэһэн байна
бшуу! Нүгөө талаһаныг абажа
хорал даа. Дээдэ-Удын хара амжа
хараһан, муу һанаата, хорото
сэдхэлтэ амитад дүшэн оной
декадыг наада бариха, хороор
хашхаржа, дэмы хоһон хашха-
раа болоод лэ, газар талынгаа
яла сала юмшыг толоргон шуул-
даад лэ үнгэрхэ юм гэжэ һанаһан
байгаа. Харин үнэн дээрээ тэрэ-
мнай тикхэ бэшэ, манай үндэһэн
бурхад арадай хүгжэлтэ дэбжэл-
тын үрэ дунгыг, соел болбосоро-
лой ариун һайхан туйлалтыг бо-
дото дээрэн гэршэлэн харуулха-

шадэ байгуулагдаһан бүхы юмшыг
«шалгахынгаа» хажуугаар уран
зохоолшодой, композиторнуудай,
уран зураашадай энэхэн оршон
үедэ юу хэжэ байһыг адаглан ха-
раха, энэ талаар анаарал оролдо-
гоо гаргахэ, зүбшөөл заавари
үгэхэ ээргэтэй байба. Арадай со-
ел болбосоролой хүгжэлтыг хүтэл-
бэрлэхэ өһотой, тус хүгжэлтын
литература болон искусствын туй-
лалтэһээдэй зохоон байгуулхы
ажал хэрэгтэ дэбхитэйгээр ха-
маархаха уялгатай юм гэжэ һана-
жа ябадагби, мүнөөшыг тингэжэ
һананаб. Уран бүтээл эрхилдэг
хүнүүдэй творчествоһын асуудалаар
бээс абаад байха һаа, оройдоо
хамархахагүй һаа, ямар юмэнэй
хамархахагүй гэжэб! Литерату-
ра болон искусствын хүдэл-
мэрилгшэдэй зохоон байгуулхы
ажал хэрэгшэ үнэн бодотоор хү-
тэлбэрлэхэ гэжэ һаа, творческо
асуудалнуудыг нийтэ дээрэн бэ-

шэ, харин тус тустань — хэн юу
хэжэ байнаб, амжалта туйлаха хэр
аргатайб, ямар юмээр хүн бүхэн-
дэ туйлаха өһотойб гэжэ яндайш-
тарыны мэдэжэ байха өһотой. Твор-
ческо ажал хэдэг хүнүүдэй аша
туһатай, орео бэрхэтэй ажал хэжэ
шадахагүй һаа, харгыһаа зайлажа,
ээлжэ байһан тушаалаа уран бэ-
лигтэнэй ажал хүдэлмэрини ойл-
гохо, тэдэндэ туйлаха шадаха
ондоо хүндэ сүлөөлжэ үгэ. — 1959
ондой декадада бэлдэхэлэй үедэ
КПСС-эй Буряадай обком нимэ
шанга асуудал табигһаа юм. Энэ
бэлдэхэлэй шата шатаар абуулха
үедөө творческо союзууд болон
тэдэнэй правленинууд нимэ эрилтэ
табихыг, ажал хүдэлмэриг бэ-
луулһэн байгаа. Литература болон
искустыг хүтэлбэрлэхэ талаар
нимэ эрилтэ юрэнхыдөө табиха
ээрэгтэй гэжэ би һанаха байнаб,
юуб гэхэдэ, творческо ажал хү-
дэлмэрини хүтэлбэрлэхэ талаар
энэ эрилтэ ори гансаһан зүб зам
нээжэ үгэнэ бэшэ аал!

Театрнуудта табигдаха зүжэгүүд
тухай асуудал эгээл хүшэр хүндэ
байһан юм. Манай театрнуудта
табиха зүжэгүүд олон байгаа. Жэл
бури яһала һайн шэнэ зүжэгүүдыг
харагшадтаа бэлгэлдэг бэлэй.
Тээд Москвагай декадада ямар
зүжэг бэлдэхэб! Эгээлэй зүжэг
нислэл хото абааһаа гү! Театр
бүхэнэй шэнжыг толомоо һайнаар
харуулха, коллективэй творческо
хамар бүхы шадабарини элрүүл-
жэ шадаха тимэ зүжэг Москва
абааһаа өһотой гэжэ хүн бүхэн-
дэ мэдэжэ байгаа.

Республикын уран зохоолшодой
холбооо Буряадай ахмад уран
зохоолшодой нэгэн, үнэнэй дра-
матург Намжил Балдано тэрэ үедэ
хүтэлбэрлэдэг лэн. Буряадай дра-
мын театрай анха бин болохоһоо
эхилдэ, энэ хүртэр Намжил Бал-
даногой зүжэгүүд театрта табиг-
дажа байгаа. Намжил Балдано
театрта хүдэлмэрилжэ байхадаа,
зүжэг бэшэжэ, литературда нэ-
рээ нэрлүүлэ бэлэй. Намжил Бал-
дано айнабар бэлгитэй зүжэгшэ-
дэй нэгэн ябаа. Буряадай респуб-
ликин арадай артистын хүндэтэ
нэрэ эргэ тэрэндэ олгогдоһон
юм.

Манай театрнууд хүгжэлтын ша-
тануудыг алдаггүй харууһан
суута зүжэгүүдыг саг үргэлжэ
табигдаг байгаа. Энээн тухай Бу-
ряадай элнэ уран зохоолшо Жа-
мын Балданжабон «Дабаан» гэжэ
роман соогоо тон зохидоор бэ-
шэ лэн. «Хүн бүхэн наһан соогоо
өөрынгоо дабаа дабаа өһотой
юм. Хүн бүхэн өөрын дабаатай
байдаг. Харин хүн бүхэнэй дабаа
дабаанууд адли байдаггүй». Эгээл
тэрэндэ адли творческо коллек-
тив бүхэн өөрынгоо дабаа дабаа
өһотой. Мүн коллектив бүхэнэй

дабаа дабаан ондо ондоо байдаг.
Агууһа Шекспирэй «Отелло» гэжэ
зүжэг буряадай драмын театрай
дабаа дабаан байһан юм. Тэрэ
холын гушаад онуудта «Отелло»
хараһан хүнүүдэй зүрхэ сэдхэллэ
хүдэлгэһыныг би һайн һананаб.
Намжил Балдано тус зүжэгтэ Ягын
роль гүйсэдхэһэн юм. Ямар айм-
шагтай бэрхээр Яго боложо наа-
дагша һэм! Намжил Балданогой
наада хаража хүнүүд айнабар
хабархадаг, урмашан баясадаг
байгаа, юундэб гэхэдэ, зүжэгшэн
газаа талаһаныг харахада, нэрээш,
зохида хүн аад, зосоогоо харага
мээтэй, хорото сэдхэлтэй, муу
мууһагаа хуу юугаад ябадаг хү-
дөл хуурмаг харгытай хүнэй бү-
ридхэмэл түхэл маягыг, зан аба-
рини аймшагтай тодо мэргэнээр,
хурса наринаар харууһан, тон
гүнзгыгөөр, гүндүү хүсэтэйгөөр
элишэлһэн байна бшуу. Тэрэнэй
һүүлээр нислэл хотыншыг суута
томо театрнуудта «Отелло» ха-
рааб. Харин Намжил Балданогой
наадаһандал адли Ягыг нэгтэшыг
хараагүй һэм.

Буряадай драмын театр нилээд
олон жэлнүүдтэ драматург Нам-
жил Балданогой зүжэгүүдыг табиг-
жа байһан юм гэжэ би дээрэ тэм-
дэглэ бэлэйб. Балданогой зүжэ-
гүүд удхынгаа болон түхэл мая-
гынгаа талаар бултадаа адли бэ-
шэ байгаа. Гэбшыг тэрэ үедэ те-
атрта тон хэрэгтэй зүжэгүүд лэн.
Тимхэһээ тэдэ зүжэгүүд театрай
творческо талаараа хүгжэхэ үе-
нүүдтэһэй айнабар эхэ үүргэ дүүр-
гэһэн байха. Дуун соһоо үгэнүү-
дыг хаяжа болодоггүй ха юм.
Тэрэн шэнги Намжил Балданогой
нэрэшыг зүжэг Буряад театрай
творческо намырһаа хаягдаха өһо-
гүй. Зарим зүжэгүүд театрай сце-
нэ дээрэ удаан саг соо табигда-
даг, тикхэдэ зарим зүжэгүүд бо-
гони наһатай байдаг. Энэ юун дээр-
һээ болоһон! Гэбшыг сценэ
дээрэ ута наһа наһалаагүй зүжэ-
гүүдыг муу зүжэгүүд байгаа гэжэ
хэлэхын аргагүй юм. Нийтэ хүн
түрэлтэнэй асуудалыг харууһан
айнабар эхэ уран һайханыг хүсэ-
тэй агууһа зохоолнууд байдаг
гээшэ бээ. Тимэ зохоолнууд те-
атрай сценэ дээрэ удаан саг соо
табигдаһаар байха өһотой ха юм
даа. Эхэтэй хамта, мүн лэ тон
шухала зорилго шийдэхэ, тикхэ-
дэ мүнөөдэрэй ажабайдалыг ха-
руулжа, арад зонинг улс түрүн
түрүү үзэл бодолоор хүмүүжүүл-
хэ үдэр бүрини ажал хэрэгтэ
манай партида һайнаар туһалдаг
тимэ зүжэгүүд баһал бин гээшэ.
Имэ зүжэгүүд богонихон болзор
соо өөрынгоо үүргыг дүүргэдэ,
саашадаа сценэ дээрэ табигдахаа
болишодог. Юундэб гэхэдэ, ажа-
байдал гээшэ сагай абаха бүри
шэнэ зорилгонуудыг табигна ха
юм. Өөрынгоо үе саг соо ажабай-
далыг ехэхэн шухала уг зорилгыг
дүүргэдэ, сценэ дээрэ табигда-
хаа болиһон зүжэгүүдыг муу
зүжэг байгаа гэжэ хэлэхэ бэшэ,
харин нимэ зүжэгүүдтэ хүндэтэй-
гөөр хандаха, нэрэ түрэдөө хүр-
мэ зүжэг байгаа гэжэ сэгнэхэ
ээрэгтэйбди. Тимэ зүжэгүүд сэг
сагтаа ходо байгуулагдажа, сценэ
дээрэ ходо табигдажа байха өһо-
той. Намжил Балдано өөрынгоо
түрэл театрай эрилтыг ходо һай-
наар мэдэжэ байһа. Тимхэһээ саг
үеүүдтэй тон шухала олон тоото
асуудалнуудта харюусаһан шэнэ
зүжэгүүдыг удаа дараалуулан
олие бэшэһэн байна. Энэһы манай
Буряадай мэдэжэ драматургын
эхэн габыа болоно. Урда жэл-
нүүдтэ манай театрай сценэ дээрэ
амжалтатгаар табигдаһан, тин-
гээд һуулдэны табигдахаа боли-
һон зүжэгүүд тухайгаа Намжил
Балдано хүдэлмэришэн ангини
уран шүлгэлэй удамарша асари
будуун хоолойто агууһа Маяков-
скин үхэлгүй үгыг дабтан:

Ухадхэн ука,
минин шүлэг,
Ухадхэн уна,
юрын сэрэгшэдэл,
Үнэктэ тэмсэлдэ
баатарлигаар унаһан
Өһөдхынхидөөл адлаар
ухадхэн уна! —
гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэй.

Ухадхэн ука,
минин шүлэг,
Ухадхэн уна,
юрын сэрэгшэдэл,
Үнэктэ тэмсэлдэ
баатарлигаар унаһан
Өһөдхынхидөөл адлаар
ухадхэн уна! —
гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэй.
[Үргэлжлэлэнь үдээдхи но-
мерто гараха].

Ухадхэн ука,
минин шүлэг,
Ухадхэн уна,
юрын сэрэгшэдэл,
Үнэктэ тэмсэлдэ
баатарлигаар унаһан
Өһөдхынхидөөл адлаар
ухадхэн уна! —
гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэй.
[Үргэлжлэлэнь үдээдхи но-
мерто гараха].

Африкан БАЛБУРОВ

Арбан хоёр эрдэни шэмэгни

ТУВА СЭРЭГЭЙ ТУНАЛАМЖА ЭРЭЭ ГҮ?

Бурхад орон Тувада интернациональна туналамжа хүргэбэ гэжэ Москвагай радио болон телевизийн дамжуулгануудта сонсохогодоо нэн. Иймэ юмэ дуулахадаа, Бурядаймхай үнэн сэхэ ажалшад оромнай туналамжа хүргэбэ гэжэ баярлаа хааб даа. Россин бүхэ арадуудтай нягта холбоо барисаатайгаар ажаһууна тухай декларацийн проект дотор хэлэгдэе нэн. Тээд Бурхад орон сэргэй туналамжа Тувада хүргэхэдэ энэ декларацийн дүрим эбдэһэн болоно гү!

Сэргэй подразделенинүүд Тувагай эрхэтэдтэй тэмсэлдэ хабаадаһан болоно ха юм. 1956 ондо Венгридэ, 1968 ондо Чехословакида, 1980 ондо Афганистанда, 1988 ондо Грузида, 1989 ондо Ар-

мени болон Азербайджанда болоһон үйлэ хэрэгүүдэе һанаад үзэе.

Тувада туналамжа хүргэһэн республиканы патриотууд хэд бэ! Сэрэгшэдые Тува руу элгээхэ гэхэн шиндхэбэри хэн абааб! Иймэ шиндхэбэрини абтаһан тухай нютагай Соведүүдтэ юундэ дуулгагдаагүйб!

Энэ ябуулгада хабаадаһан хүнүүд юун гэжэ һанана хаб! Тэдэнэртэ аягүй байгаа еһотой. Саашадаа бодолтой шиндхэбэринүүдэе абадаг болол гэжэ эрид хэлэхэ дүрэн хүрэнэ. Хүнэй элгээхэ нэн тээшэ, зааһан тээшэ ошожо байхала боһол!

Ю. АЛЕКСЕЕВ,
ВСТИ-гэй багша.

ШАРАҢАН ҮГЭРСЭ

Таанад хэзээ нэгэтэ шараһан үгэрсэ эджэ үзөө! Эн гүт! Үгыл хат даа. Шараһан үгэрсэ эдихэдэ ямар амтатой гээшэб!

Наяхан хитад кухини гурбан үдэр соо хүдэлһэн 13-дахи столоводо (горплодоовощторгын дэргэдэ) ороһон хүн бүхэн энэкине баталха. «Үдэ» гэхэн агрофирма болон Хитадай мэргэжэлтэд энэ хэмжээ ябуулгын авторнууд болоо.

Манай ород болон бурхад кухинтай сасуулиа үзэхэдэ, хэды олон янзын эдэе хоол бэлдэгдэе гээшэб. Эдэ бүгэдые хараад, гайхавдые, баярлаадые абаабди. Манай тогоошодой эдэе хоол бэлдэхэ талаар хитад нүхэдһөө нургаал абаа хаань, хэды зохид байха нэм. Эдэ үдэрнүүдтэ 13-дахи столоводо ороһон хүнүүд хитад тогоошодой үндэр бэлит шадабаритай байһыень мартахагүй даа.

«Үдэ» гэхэн агрофирмын генеральна директор М. А. Ефимов энэ хэмжээ ябуулга эмхидхэхэндэ нилээд габыаатй байха. Гэбэшье энэһээ гадна хитад тогоошодой туналамжаар олохон эзэн эхэнэрнүүдтэ иймэ зүбшэл заабари үгтөө; мүнөө эдэе хоолой холорой шухаг болоһон үедэ элдэб овошнуудһаа олон янзын хоол бэлдэхээр байнал. 5—6 зүйлнүүдһээ 20-оод янзын үнэгүйхэн хоол бэлдэжэ, кулиорнууд амжанта үзэхье манда дүрдэдаа.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВ.

Авторай фото.

МВД-һээ мэдээсээнэ

1990 оной августын 6-һаа 13 болотор республика дотор 206 гэмтэ ябадал гаргагдаа, тэрэ тоодо 1 хүн алуулһан, 12 ушарта хүннөө алаха нэдэлтэ гаргаһан, шархатуулһан, 2 эхэнэр хүсөөр эдлэгдэһэн, 11 дахин хүнэй бээдэ зорюута хоро хүргэхэ, гэмтээхэ ябадал элрүүлэгдээ. Мүн гүрэнэй ба нийтийн зөөри хулгайһан 19 баримта, айлай гэр байрада орожо хулгай хэһэн 101, автотранспорт хулгайһан 11 баримта, наркотическа бодосууды хэрэглэһэн 13 ушар болон бусад гэмтэ ябадал гаргаһан 30 баримтанууд элрүүлэгдээ.

Августын 7-до «Железнодорожники» гэхэн ДК-гэй хажууда танигдаагүй ногтуу хүн хулиган ааша гаргажа, эхэнэр Г. гэгшы сохео. Хулиган баригдажа, нэрэ обогын тодорхойлогдоо.

Энэл үдэр Байгалай эрье дээрэ оршоһон «Железнодорожники» гэхэн түрбазын хажууда Бурядай бөгшөнэрай институтай студент В. И. Вакрушкин ногтуугаар арсалдаа үүсхэжэ, эрхтэн Ш. П. гэгшы

хутагаар хэдхээ, Шархатагыне больницада оруулаа.

Августын 8-да Турунтаево тосхой «Юбилейная» гостиницада С. В. Бугаев-шал ногтуугаар эрхтэн Б. гэгшы сохео, тэрэнэй мунгэ, час буллажа абаа. Гэмтэн баригдаа, час абтаа.

Августын 8-да Дээдэ-Онгостой шадар оршоһон дачын гэрһээ эд зөөри, эдөө хоол хулгайла. Хуулиин наһа гүйсөөгүй П. гэгшэ энэ хулгай хэһэнэйнгээ түлөө баригдаа, зөөри абтаа.

Августын 8-да Улаан-Үдэ хотын ОБХСС-эй хүдэлмэрлэгшэд типографини аргаар бэлдэһэн 8 мянган архин талонтой Якутск хотодо ажаһуушы баряа. Мүрдэлгэ тэгдэнэ.

Августын 9-дэ Улаан-Үдын хаанашье хүдэлдэггүй И. А. Щекунова ногтуугаар «Баргжан» гостиницын кадрнуудай таһагта ороод, хулиган ааша гаргаба. Тэрэ гостиницын хүдэлмэрлэгшы сохео.

Энэл үдэр Октябрьска ОВД-гэй хүдэлмэрлэгшэд «Жилгражданстрой» трестын нэгэ

кабинет соо ямаршыа һаадгүйгөөр ороод, тэндэһээ мунгэтэй сүүмхэ, шүхэр хулгайһан эрхтэн С. Н. Самаринни баряа. Хулгайһан зөөри абтаа. Хулгайшанай хаана ажаһуудаг байһанын мэдэгдэнэгүй. Тэрэ бомж байгаа гү! Тээд ажаһууха, хооллохо хэрэгтэй бшуу.

Августын 11-нэй һүни «Аршан» курортдо сохюулһан эрхтэн В. Е. Первозчиков үглөөгүүр больницада наһа барашоо. Энэл курортын хүдэлмэрлэгшэд Б. Будеев, Э. Малаханов, В. Дальбинов тэрэни сохео гэжэ элрүүлэгдээ. Гэмтэд баригдаагүй. Курортдо амархала өрөөһэн хэн нэгэнэй иймэ аюулта байдалда орохогүй байһыень хэн мэдэхэб!

Энэ хугасаа соо хэргыда 32 аюул болоо, 5 хүн наһа бараа, 34 хүн гэмтээ, тэдэнэй дунда 4 үхибүүд бии.

13-түймэр гаража, 1050 түхэрингэй материалына гараада оруулаа.

780 хүн элдэб шалтагануудһаа хуули еһо эбдэһэнэй түлөө Улаан-Үдэ хотын дотоодын хэрэгүүдэй таһагуудта асарагдаа.

КИНО

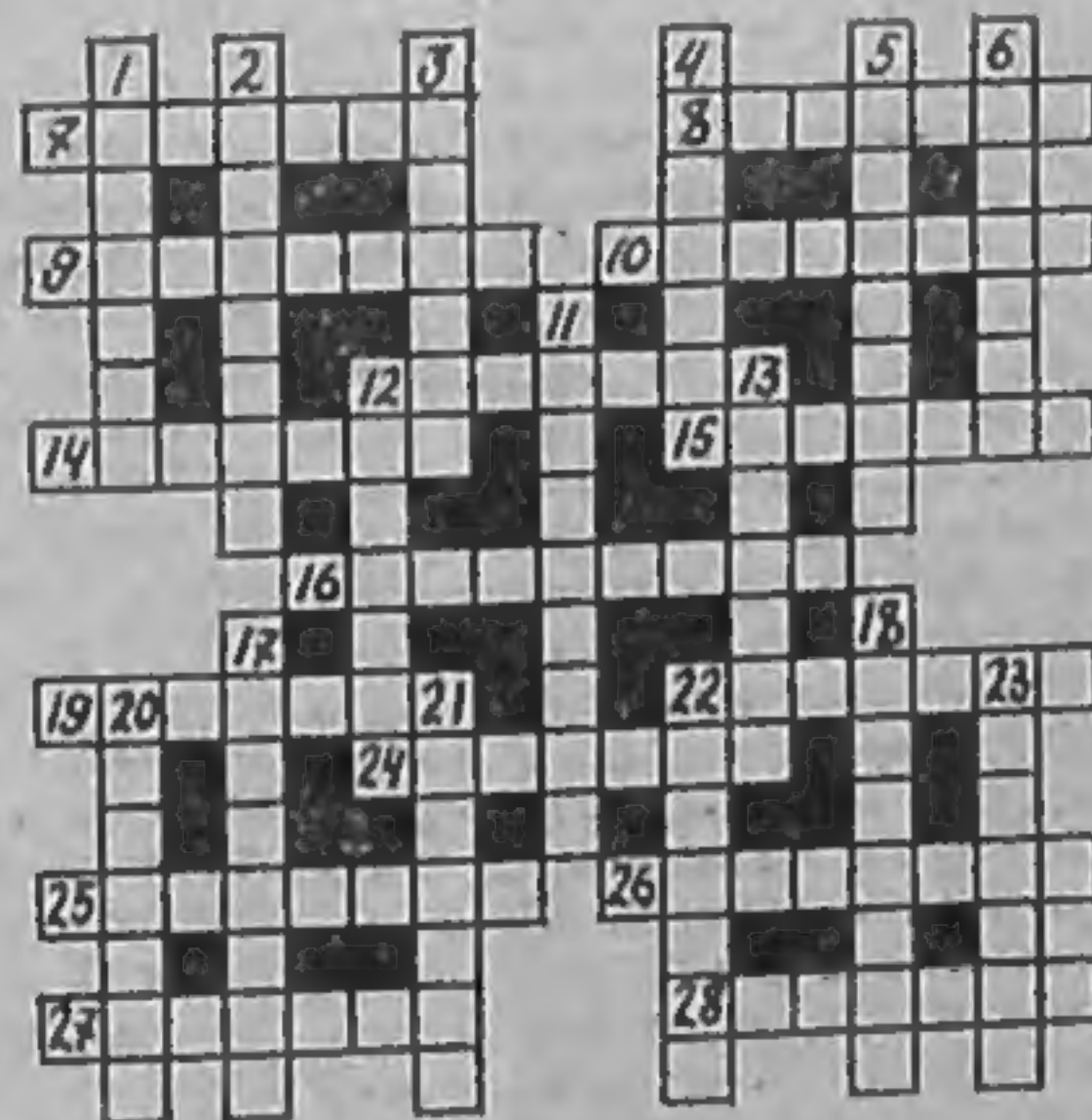
«ДРУЖБА» СМЕХ И ГОРЕ У БЕЛА МОЯ — 9-40, ПРЕСТУПЛЕНИЕ АНТУАНА — 13, 17, 21, 109-ый ИДЕТ БЕЗ ОСТАНОВКИ — 11-10, 15, 19, НА ТРОПЕ ВОЙНЫ — 22-30.

«РОДИНА» МУЛЬТФИЛЬМЫ — 10, 16, ОХОТА НА ЕДИНОРОГА — 12, 14 (удл.), 18-10, 19-50 (удл.), 21-40.

«ПРОГРЕСС» Красный зал — ОТПЕТЫЕ МОШЕННИКИ — 9-30, 11-50, 14-10, 16-30, 18-50, 21-10. Зеленый зал — ДАНДИ ПО ПРОЗВИЩУ «КРОКОДИЛ» — 10, 14-20, 18-40, «КРОКОДИЛ» ДАНДИ-II — 12-10, 16-30, 20-40.

«ОКТЯБРЬ» В ДЕНЬ СБОРА ТЫКВЫ — 9-40, БОЛЬШОЙ — 11-10, 13, 15, 17, 19, 21.

КРОССВОРД

По горизонтали: 7. Всякое оп- электротехник, изобретатель ду- ределение, выражаемое в крат- говой лампы. 12. Искусственный водоем. 14. Годовалый жеребе- кой форме. 8. Работник сельского нок. 15. Женское имя. 16. Наука хозяйства. 9. Спортсмен-альпи- нист. 10. Выдающийся русский о возделывании сельскохозяй-

ственных культур. 19. Мелкий рево из рода ив. 20. Публичный плотный комочек какого-либо ве- щества. 22. Чертежный инструмент. 21. Варьированное вещество. 22. Пер- сонаж в романе М. Шолохова. 24. Буква греческого алфавита. 25. Советский скульптор. 26. Фран- цузский фантастико-приключенче- ский фильм 60-х годов. 27. Крупя, полученная из крахмала клубней южно-американских растений. 28. Керамическая плитка для облицовки, кафель.

По вертикали: 1. Механизм для подъема грузов на небольшую высоту. 2. Жидкость со взвесью другого вещества. 3. Однокольный двухколесный экипаж. 4. Само- ходная уборочная машина. 5. При- ход Оби в Алтайском крае. 6. Ад- министративно-территориальное деление в старой России. 11. Ку- рорт в Ставропольском крае. 12. В Индии — легкая загородная по- стройка с верандой. 13. Советский писатель. 17. Побуждение, воз- буждение. 18. Кустарник или де- рево из рода ив. 20. Публичный доклад на определенную тему. 21. Варьированное вещество. 22. Пер- сонаж в романе М. Шолохова. 24. Буква греческого алфавита. 25. Советский скульптор. 26. Фран- цузский фантастико-приключенче- ский фильм 60-х годов. 27. Крупя, полученная из крахмала клубней южно-американских растений. 28. Керамическая плитка для облицовки, кафель.

АВГУСТЫН 11-дэ ТОЛИЛОГДОНОН КРОССВОРДЫН ХАЯУНУУД

По горизонтали: 7. Кавасаки. 8. Штоколов. 9. Материнство. 10. Умка. 11. Роса. 12. Дистанция. 18. Фрикезе. 19. Линейка. 20. Герди. 21. Валенки. 23. Никулин. 25. Оранжев. 28. Плюс. 30. Яшн. 31. Подстрочник. 32. Чинаурели. 33. «Катерина».

По вертикали: 1. Ваттметр. 2. Берме. 3. Гидрат. 4. Ошанин. 5. Мотор. 6. «Холостая». 13. Снеги- на. 14. Абордаж. 15. Цилиндр. 16. Сквер. 17. Ребус. 22. Аналогия. 24. Инцидент. 26. Нутрия. 27. Ерощка. 29. Спрут. 30. Якорь.

МАНАЙ
АДРЕС,
ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Калан- даршави, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретари- ата—2-34-41; отделов: идео- логический—2-43-23, социаль- но-экономических проблем— 2-43-23, писем и образования, тэ гарадаг. переводов—2-40-57, коррек- торская—2-35-74.

Газета отпечатана в респуб- ликанской типографии Госу- дарственного комитета Бурят- ской АССР по делам изда- тельства, полиграфии и книж- ной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленин, 35.

Редактор
Александр Дружинин.